

T.C.

Dicle Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü

Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Anabilim Dalı

Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Dede Korkut Yazmaları Üzerine Karşılaştırmalar

Ozan GÜNEŞ
21979001

Danışman
Prof. Dr. Sadettin ÖZÇELİK

Diyarbakır 2024

T.C.
Dicle Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü
Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Anabilim Dalı
Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Dede Korkut Yazmaları Üzerine Karşılaştırmalar

Ozan GÜNEŞ
21979001

Danışman
Prof. Dr. Sadettin ÖZÇELİK

Diyarbakır 2024

T.C

DİCLE UNİVERSİTESİ

EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ

DİYARBAKIR

Ozan Güneş tarafından yapılan “Dede Korkut Yazmaları Üzerine Karşılaştırmalar” konulu bu çalışma, jürimiz tarafından Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Anabilim Dalında YÜKSEK LİSANS tezi olarak kabul edilmiştir

Jüri Üyesinin

Ünvanı

Adı Soyadı

Başkan: Prod. Dr. Sadettin ÖZÇELİK

Üye : Doç. Dr. M. Abdulbasit SEZER

Üye : Doç. Dr. Canser KARDAŞ

Tez Savunma Sınavı Tarihi: 29/05/2024

Yukarıdaki bilgilerin doğruluğunu onaylarım.

.../...../20

Prof. Dr. Bahar BURTAN DOĞAN

ENSTİTÜ MÜDÜRÜ

(MÜHÜR)

TAAHHÜTNAME

EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Dicle Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliğine göre hazırlamış olduğum “Dede Korkut Yazmaları Üzerine Karşılaştırmalar” adlı tezin/projenin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve tez yazım kılavuzuna uygun olarak hazırladığımı taahhüt eder, tezimin/projemin kâğıt ve elektronik kopyalarının Dicle Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü arşivlerinde saklanmasına izin verdiğimi onaylarım. Lisansüstü Eğitim-Öğretim yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim.

24/06/2024

Ozan Güneş

İmza

ÖN SÖZ

Dede Korkut anlatıları üzerindeki araştırmaların sayısı son yıllarda giderek artış göstermiştir. Türk kültürünün en önemli kaynaklarından olan Dede Korkut’a yönelik incelemeler, bulunan yeni yazmalarla (Ankara, Günbed, Bursa) hız ve yeni bir bakış kazanmıştır.

Bu çalışmada, Dede Korkut anlatıları varlığı bilinen yazmalardan hareketle karşılaştırmıştır. Yani Dresden, Vatikan, Ankara, Günbed, Bursa yazmaları karşılaştırmada esas alınacak kaynaklardır. Ayrıca Topkapı Sarayı Oğuznamesi ile Şecere-yi Terakime de yeri geldikçe başvurulacak yardımcı kaynaklardır.

Çalışmamız yedi bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde tezin önemi, amacı, sınırlılıkları ve varsayımlar açıklanmıştır. İkinci bölümde çalışmaya kaynaklık eden yazmalar ve yazmalar hakkında yapılan çalışmalarla ilgili bilgi verilmiştir. Üçüncü bölümünde yazmaların mukaddimleri ele alınmış ve kadın adları ile soylamalar açısından mukayese edilmiştir. Dördüncü bölümde yazmalar arası kurgusal farklılıklar ağırlıklı olarak Dresden ve Vatikan yazmaları üzerinden karşılaştırılmıştır. Beşinci bölümde yazmalarda kişi adları tespit edilip incelenmiştir. Altıncı bölümde yazmalar arası ortaklıkları göstermek amacıyla kahraman soylamaları üzerinden bir karşılaştırma yapılmıştır. Yedinci bölümde ise yazmalardaki yer adları tespit edilip karşılaştırılmış ve yazmaların coğrafyaları hakkında değerlendirmelerde bulunulmuştur.

Çalışmanın hazırlanmasında bilgi ve tecrübelerini benimle paylaşan, tezin oluşum sürecinde bana sabır ile danışmanlık eden Prof. Dr. Sadettin ÖZÇELİK hocama teşekkürlerimi ve hürmetlerimi sunmayı borç bilirim.

Ozan GÜNEŞ
Diyarbakır, 2024

ÖZET

Bu çalışma Dede Korkut yazmalarının karşılaştırılmasına dayanmaktadır. Çalışmada ayrıca müstensihlerin tasarruf konusundaki tutumlarının izleri taranmıştır. Elde edilen verilerden hareketle müstensihlerin Dede Korkut anlatı geleneği içerisinde hikayeleri yeniden yapılandırma rolünü üstlendikleri belirlenmeye çalışılmıştır.

Yazmaların mukaddimelerinde geçen kadın adları ve soylamaların birbirinden farklı olduğu tespit edilmiştir. Ankara yazmasının hem kadın adları hem de soylama sayısı açısından diğer yazmalardan daha zengin bir içeriğe sahip olduğu görülmüştür (bk. 3. Mukaddimeden Hareketle Dede Korkut Anlatıları). Ankara yazmasının diğer yazmalardan daha zengin bir mukaddime içeriği ile ortaya çıkması müstensihnin metin üzerindeki tasarrufuna bir işaret olarak gösterilebilir.

Yazmaların mukaddimelerinde olduğu gibi, aynı boyları ihtiva eden Dresden, Vatikan ve Ankara yazmaları boyların kurgusu bakımından da farklıdır. Ankara yazması sadece Boğaç Han boyunun baş tarafından bir kısmını ihtiva etmesine rağmen boyun kurgusunda farklılıklar barındırır. Dresden ve Vatikan yazmalarında da boyların farklı kurgular ile aktarıldığı görülmektedir. Bir boyun yazmalarda farklı kurgular ile yer alması müstensihlerin metin üzerindeki tasarrufunu gösterir (bk. 4. Dede Korkut Anlatılarında Kurgu Farklılıkları).

Çalışmada Dede Korkut yazmalarında geçen Oğuz kahramanları hakkındaki bilgi ve övmelikler üzerinde durulmuştur. Tespit edilen örnekler övmeliklerden hareketle Oğuz kahramanları hakkında yazmalarda verilen biyografik bilgiler tespit edilerek karşılaştırılmıştır. Yapılan karşılaştırmalar sonucunda yazmalarda aynı kahramana ait farklı biyografik bilgiler yer alabildiği görülmüştür (bk. 6. Dede Korkut Yazmalarında Ortak Konular).

Dede Korkut yazmaları son olarak yer adları bakımından karşılaştırılmıştır. Yapılan karşılaştırmadan hareketle Dresden, Bursa ve Vatikan yazmaları ile Topkapı Sarayı Oğuznamesinin birbirine yakın coğrafyaların eserleri olduğu tespit edilmiştir.

Bu coğrafya Asya ile Anadolu arasındadır. Buna karşı Günbed yazması ve Şecere-yi Terakime ise daha çok Asya kökenli bir yazma özelliği göstermektedir (*bk.* 7. Dede Korkut Yazmalarında Yer Adları).

Anahtar Sözcükler

Dede Korkut, Dede Korkut yazmaları, metinlerin karşılaştırılması, müstensih, ozan, metinde tasarruf.

ABSTRACT

This study is based on a comparison of Dede Korkut manuscripts. The study also examines the traces of the attitudes of the manuscript editors towards saving. Based on the data obtained, it has been tried to determine that the illiterates undertook the role of reconstructing the stories within the Dede Korkut narrative tradition.

It has been determined that the women's names and surnames in the manuscripts are different from each other. The Ankara manuscript was found to have a richer content than the other manuscripts in terms of both the number of women's names and surnames (see 3. Dede Korkut Narratives Based on the Muqaddimas). The fact that the Ankara manuscript appears with a richer content than the other manuscripts can be shown as a sign of the müstensih's saving on the text.

As in the manuscripts' mukaddims, the Dresden, Vatican and Ankara manuscripts, which contain the same tribes, are different in terms of the construction of the tribes. Although the Ankara manuscript contains only a part of the head of Boghach Khan's tribe, there are differences in the construction of the tribe. In the Dresden and Vatican manuscripts, it is seen that the tribes are conveyed with different constructions. The fact that a neck is included in different manuscripts with different fictions shows the savings of the manuscript writers on the text (see 4. Fictional Differences in Dede Korkut Narratives).

This study focuses on the information and praises about Oghuz heroes in Dede Korkut manuscripts. The biographical information given in the manuscripts about the Oghuz heroes based on the identified examples of praises were identified and compared. As a result of the comparisons, it was seen that the manuscripts may contain different biographical information about the same hero (see 6. Common Topics in Dede Korkut Manuscripts).

Finally, Dede Korkut manuscripts were compared in terms of place names. Based on the comparison, it was determined that the Dresden, Bursa and Vatican manuscripts and the Topkapı Palace Oguznames are the works of geographies close to each other. This geography is between Asia and Anatolia. On the other hand,

the Günbed manuscript and  ecere-yi Terakime show more of an Asian origin (see 7. Place Names in Dede Korkut Manuscripts).

Key Words

Dede Korkut, Dede Korkut manuscripts, comparison of the texts, the detector, the bard, saving in the text.

İçindekiler

ÖN SÖZ	i
ÖZET	ii
ABSTRACT	iv
Kısaltmalar	viii
1. Giriş	1
1.1. Araştırmanın Önemi	2
1.2. Araştırmanın Amacı	2
1.3. Araştırmanın Sınırlılıkları	2
1.4. Varsayımlar	3
2. Dede Korkut Hakkında Genel Bilgiler ve Kuramsal Çerçeve	4
2.1. Dede Korkut Oğuznamelerinin Bilinen Yazmaları	4
2.1.1. Dresden ve Vatikan Yazmaları	4
2.1.2. Bursa Yazması	6
2.1.3. Günbed Yazması	7
2.1.4. Ankara Yazması	9
2.2. Dede Korkut Neden Önemlidir?	9
2.3. Dede Korkut Anlatılarında İçerik ve Söylem	10
3. Mukaddimelerden Hareketle Dede Korkut Anlatıları	13
3.1. Dede Korkut Yazmalarının Mukaddimelerinde Geçen Kadın Adları	13
3.2. Dede Korkut Yazmalarının Mukaddimelerinde Geçen Soylamalar	15
4. Dede Korkut Anlatılarında Kurgu Farklılıkları	19
4.1. Dirse Han Oğlu Boğaç Han Boyu	19
4.2. Salur Kazan'ın Evinin Yağmalandığı Boy	25
4.3. Bay Böre Oğlu Bamsı Beyrek Boyu	33
4.4. Kazan Bey'in Oğlu Uruz'un Tutsak Olduğu Boy	35
4.5. İç Oğuz'a Dış Oğuz'un Asi Olup Beyrek'in Öldüğü Boy	36
5. Dede Korkut Yazmalarında Kişi Adları	40
5.1. Dresden Yazmasında Kişi Adları	40
5.2. Vatikan Yazmasında Kişi Adları	42
5.3. Günbed Yazmasında Kişi Adları	44
6. Dede Korkut Yazmalarında Ortak Konular	49
6.1. Dede Korkut Yazmalarında Kazan Bey'e Dair Ortak Kesitler	49

6.1.1.	Kazan Bey'in Kazan Adını Alması.....	49
6.1.2.	Kazan Bey'in Ak Hisar Kalesini Alması	50
6.1.3.	Kazan Bey'in Kars Kalesi ile Aras'ı Alması.....	51
6.1.4.	Kazan Bey'in Dağdan Yuvarlanan Kayayı Durdurması.....	55
6.1.5.	Kazan Bey'in Ejderhayı Öldürmesi	57
6.2.	Kazan Dışındaki Oğuz Beylerine Dair Ortak Kesitler.....	59
6.2.1.	Kara Göne Övmelikleri	59
6.2.2.	Aruz Koca Övmelikleri	61
6.2.3.	Emen Övmelikleri	63
6.2.4.	Basat Övmeliği.....	65
6.2.5.	Beyrek Övmelikleri	66
7.	Dede Korkut Yazmalarında Yer Adları	68
7.1.	Dresden ve Vatikan Yazmalarında Yer Adları	68
7.1.1.	Dresden ve Vatikan Yazmalarında Kale Adları	70
7.2.	Günbed Yazmasında Yer Adları	72
	Sonuç.....	75
	Kaynakça	77

Kısaltmalar

A	Ankara
bk.	Bakınız
Çev.	Çeviren
D	Dresden
G	Günbed
ŞT	Şecere-yi Terakime
TSO	Topkapı Sarayı Oğuznamesi
V	Vatikan
vb.	Ve benzeri
vd.	Ve diğerleri

1. Giriş

Halkların yüzyıllardır süregelen yaşamları boyunca ortaya koydukları kültürel unsurlar araştırmacıların her zaman dikkat ve ilgisini çekmiştir. Kültür araştırmaları; halkalara dair dil, tarih, gelenek, sosyal ve siyasal gelişmeler, toplum düzeni vb. birçok konu hakkında bilgi edinmemizi sağlar.

Yazı öncesi dönemlerde halklar, kültürel mirasın gelecek kuşaklara aktarımı amacıyla sözlü gelenekten faydalanmışlardır. Türk halklarında da mevcut olan bu durum, zengin bir sözlü geleneğin gelişmesini sağlamıştır. Dede Korkut'ta Türk anlatı geleneğinin günümüze ulaşan en önemli eserlerinden biridir.

Sözlü gelenekte ortaya çıkıp söz ile yazının kesiştiği bir tarihte yazıya geçirilen Dede Korkut anlatıları, Türklerin kültürel birikiminin ürünlerinden biridir. Türklerin tarihsel ve toplumsal değerlerinden beslenen; dili, içeriği ve yapısı ile özgün olan Dede Korkut anlatıları, bütün bu özellikleri dolayısıyla dil, tarih, kültür vb. alanlarda yapılacak olan çalışmalarda başvurulacak başlıca kaynaktır.

İçeriğindeki zengin kültürel unsurlar dolayısıyla Dede Korkut anlatıları, sayısı son yıllarda giderek artan araştırmalara kaynaklık etmektedir. Dede Korkut, araştırmacılar tarafından içerik, yapı, dil, söylem, tarihsel gerçeklik vb. birçok konu çerçevesinde incelenmektedir.

Dede Korkut yazmalarının özelliklerinin ele alınması esasına dayanan araştırmalar, Dede Korkut anlatılarının tarihi serüvenine ışık tutabilir ve anlatılara dair eksik veya yanlış bilinenler hakkında yeni yorumlara imkân verebilir (Özçelik, 2022c; Pehlivan, 2015). Dede Korkut anlatılarını ihtiva eden kaynakların artmasıyla beraber bu kaynakların söylem ve içerik açısından karşılaştırılması mümkün hale gelmiştir. Söylem ve içerik odaklı yapılacak bir okuma ile Dede Korkut anlatılarının tarihi serüveni hakkında yeni yorumlar yapılabilir.

Karşılaştırmalı edebiyat kültürler arası etkileşimin edebi eserlere yansıyan yönlerini araştırarak edebiyat tarihi, sosyal tarih ve kültürel değişim tarihine ışık tutmayı hedefleyen bir alandır (Kefeli, 2006). Aynı sözlü anlatı geleneğinin ürünü olan Dede Korkut yazmaları farklı coğrafyaların izlerini taşır. Farklı coğrafyaların izlerinin

yanı sıra yazmalar arasında müstensih etkisinden kaynaklı kurgusal farklılıklar da mevcuttur. Yazmaların karşılaştırılması ile görülecek olan farklılıklar, Dede Korkut anlatı geleneği hakkında yeni yorumlar yapmaya imkan verecektir. Bu karşılaştırma Söylem ve içerik temelli olacaktır.

1.1. Araştırmanın Önemi

Dresden ve Vatikan yazmalarının karşılaştırması temeline dayanan bir araştırma Gürol Pehlivan tarafından yapılmıştır (Pehlivan, 2015). Çalışma yapıldığında sayısı iki olan Dede Korkut yazmalarının sayısı beşe çıkmıştır. Ortaya çıkan yeni yazmalar ile anlatılardan kesitler içeren kaynakların dahil edildiği içerik temelli bir çalışma ile konu hakkında yeni yorumlar yapılabilir ve mevcut yorumlar desteklenebilir.

1.2. Araştırmanın Amacı

Varlığı bilinen Dede Korkut yazmaları üslup ve içerik açısından farklılıklar barındırır. İçerik odaklı yapılacak okuma ile yazmaların benzerlik ve farklılıklarına dair veriler elde edilecektir. Bu veriler, yazmalarda bulunan kişiler, yer adları, övmelikler vb. unsurları ortaya çıkaracaktır. Ayrıca yazmalar ve kaynaklarda bulunan kurgu farklılıkları ile ortak konular da tespit edilecektir. Ortaya çıkan veriler incelenecek ve yorumlanacaktır. Bu yolla Dede Korkut anlatılarının yüzyıllardır devam eden tarihi serüveni hakkında yeni çıkarımlarda bulunulacaktır. Böylece Dede Korkut anlatı geleneğinin, yazma ve kaynakların elverdiği oranda içerik ve söylem bakımından, uğramış olduğu değişiklikleri görmek mümkün olacaktır. Bütün bu yorum ve tespitler ile Dede Korkut anlatılarının daha iyi anlaşılması amaçlanmaktadır.

1.3. Araştırmanın Sınırlılıkları

Araştırma sırasında ortaya çıkan sınırlılık, kaynak sayısının yeterli denebilecek sayıda olmasına karşın bazı kaynakların yeterli veri içermemesidir. Kısaca kaynakların nicelik olarak yeterli ancak nitelik olarak kimi yerlerde yetersiz kalmasıdır. Sınırlılık kaynakların hacmi ve içeriğinden kaynaklanmaktadır. Bursa yazması, Dresden yazması ile aynı içeriğe sahiptir ve yazmada aynı hikâyeler aynı sıra ile geçer. Dil ve üslup bakımından da iki yazma büyük ölçüde örtüşür (Özçelik, 2022b). Bundan dolayı

Bursa yazması ayrı bir kaynak olarak kullanılmayacaktır. TSO ve ŞT hacim ve içerik bakımından yetersiz olmaları sebebiyle çalışmada doğrudan bir kaynak olarak kullanılmayacaktır. Ancak belirli tanıklar konusunda bu iki kaynaktan faydalanılacaktır.

İçerik ve söylem temelli bir okuma için Dresden, Vatikan, Günbed ve Ankara yazmaları çalışmanın temelini oluşturan kaynaklardır. Ankara yazması eksik ve hacim olarak kısıtlı bir kaynak olmasına karşın diğer yazmalardan içerik ve kurgu açısından belirgin farklılıklar içermesi sebebiyle başlıca bir kaynak olarak ele alınacaktır. Dresden ile Vatikan yazması, içerik yönünden paralel olmalarına karşın Dresden yazmasında bir giriş ve 12 hikâye, Vatikan yazmasında ise bir giriş ve 6 hikâye bulunmaktadır. Ayrıca bu iki yazma söylem ve kurgu bakımından kimi zaman ayrışırlar. Günbed yazması ise hem söylem hem de içerik bakımından Dresden ile Vatikan yazmasından çok çok farklıdır ve çalışma için zengin bir kaynak olma özelliği taşımaktadır.

1.4. Varsayımlar

Beş yazma ve anlatılardan kesitler içeren iki eserin kaynak olarak kullanılıp içerik ve söylem temelli bir karşılaştırma denemesine tabi tutulması ile Dede Korkut anlatı geleneği hakkında daha tutarlı yorumlar yapmak mümkün olacaktır. Araştırma, mevcut bütün yazmalar ile yayımlanmış kaynakların bir arada ele alındığı ilk çalışma olması dolayısıyla da yapılacak benzer çalışmalar için kaynak olma durumundadır.

2. Dede Korkut Hakkında Genel Bilgiler ve Kuramsal Çerçeve

2.1. Dede Korkut Oğuznamelerinin Bilinen Yazmaları

2017 yılına kadar Dede Korkut yazmalarından Dresden ve Vatikan yazmalarının varlığı biliniyordu. Yazmaların sayısı, 2017 yılında Ankara, 2019 yılında Günbed ve 2022 yılında Bursa yazmalarının bulunması ile ikiden beşe yükselmiştir. Ayrıca Dede Korkut anlatılarından kesitler sunan TSO, ŞT adlı eserler de sayılabilir.

2.1.1. Dresden ve Vatikan Yazmaları

Heinrich Friedrich Von Diez tarafından 1815'te bulunan ve Almanya'nın Dresden şehrinde kral kütüphanesinde korunan Dresden yazması bilim çevreleri tarafından, bulunduğu yerin adı ile anılır. Dresden yazması 152 yaprak olup nesih yazı ile harekesiz olarak 13 satır üzerine istinsah edilmiştir. Müstensih tarafından *Kitab-ı Dedem Korkud Ala Lisan-ı Ta'ife-i Oğuzan* olarak adlandırılmış olan Dresden yazması, Dede Korkut'un tanıtılması ile başlar ve Kayı boyu hakkındaki açıklamalar ile devam eder. Yazmada bir mukaddime, dört soylama, kadın tipleri ile ilgili bilgilerin olduğu bir bölüm ve Oğuz beylerine ait on iki boy bulunur (bk. Özçelik, 2021a: 33-35).

Hikâyet-i Oğuznâme-i Kazan Beg ve Gayrı başlıklı Vatikan yazması, Vatikan kütüphanesinde korunmaktadır. Vatikan yazması İtalyan Türkolog Ettore Rossi tarafından 1952 yılında bulunmuştur. Bu yazma *Hikâyet-i 'Acube-i Mahcube* adlı eser ile birlikte aynı mecmuanın ikinci yazması olarak yer alır. Sondan bir önceki yaprağı eksik olan yazma 49 yapraktır ve harekeli nesih yazı ile 13 satır üzerine istinsah edilmiştir.

Vatikan yazmasında bir mukaddime, üç soylama ve kadın tipleri ile ilgili bölümden sonra altı boy yer almaktadır. Yazmanın başlığı ile içerisindeki altı boyun başlıkları kırmızı mürekkeple yazılmıştır (bk. Özçelik, 2021a: 35-36).

Dresden ve Vatikan yazmalarına dair yapılan akademik çalışmalar aşağıda sıralanmıştır:

Dede Korkut anlatıları ilk defa Heinrich F. Von Diez tarafından 1811 ve 1815 yıllarında yayımlanan çalışmalar ile bilim dünyasına tanıtılmıştır. Çalışmasında Dresden yazmasından bahseden ve Tepegöz hikâyesini Almanca olarak yayımlayan von Diez, Dresden yazmasının bir kopyasını hazırlayıp bunu Berlin Kütüphanesine armağan etmiştir.

Dede Korkut Oğuznamelerinin bulunuşunun üzerinden geçen iki yüzyılda anlatılar üzerine çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Türkiye’de Dresden yazması ile ilgili ilk çalışma Kilisli Rıfat tarafından yapılmıştır. Kilisli Rıfat, Von Diez’in Berlin kopyasını esas aldığı çalışmasını 1916’da yayımlamıştır. Orhan Şaik Gökyay’ın bu yayıma dayanan *Dede Korkut* adlı çalışması 1938 yılında yayımlanmıştır. Orhan Şaik Gökyay’ın bu kitaptan yıllar sonra yayımladığı ikinci çalışması, Dresden yazmasını esas almakla beraber Vatikan yazmasından da yararlanmıştır (Gökyay, 1973).

Dede Korkut anlatılarını dil açısından anlamaya yönelik olarak kitap seviyesindeki ilk çalışma, Muharrem Ergin tarafından doçentlik tezi olarak hazırlanan ve daha sonra iki cilt halinde yayımlanan kitaptır (Ergin, 1958, 1963). Dede Korkut yazmaları üzerine önemli çalışmaları olan Semih Tezcan, Dresden ve Vatikan yazmalarını iki ayrı metin olarak 2001 yılında iki ayrı kitap olarak yayımlamıştır. Hendrik Boeschoten ile beraber hazırladığı kitapta Tezcan, Dresden ve Vatikan yazmalarının okunuşu ve metin ile ilgili dipnotlara yer vermiştir (Tezcan-Boeschoten, 2001). İkinci kitapta Tezcan, Dede Korkut anlatıları üzerine yazmış olduğu notları yayımlamıştır (Tezcan, 2001).

Semih Tezcan’dan kısa bir süre sonra 2005 yılında Sadettin Özçelik Dresden yazması üzerine yazdığı kitabını yayımlamıştır (Özçelik, 2005). Bu kitapta Dresden yazmasının okunuşu ve metnin anlaşılması ile ilgili notlar yer alır. Araştırmacı bu çalışmasından bir yıl sonra yazma hakkındaki notlarının devamını bir küçük kitap halinde yayımlamıştır (Özçelik, 2006). Dede Korkut anlatıları üzerine çalışmalarını devam ettiren araştırmacı 2016 yılında Dresden yazmasını temel alan ancak Vatikan yazması ile ilgili de önemli düzeltmeler içeren kitabını iki cilt halinde bilim dünyasına sunmuştur. Özçelik’in çalışmasının ilk cildinde metindeki yazım yanlışları, metin üzerine yapılmış yanlış okumalar, metin ile ilgili yanlış anlamalar vb. konulara değinilmiştir. İkinci ciltte ise metin ve dizine yer verilmiştir. İki ciltlik eser,

araştırmacının düzeltme ve eklemleri ile birlikte yeniden basılmıştır (Özçelik, 2022c-ç).

Mustafa S. Kaçalın 2006 yılında Vatikan yazması üzerine hazırladığı *Kazan Bey Oğuznamesi* adlı kitabını yayımladı. Kitapta Vatikan yazmasının transkripsiyonu, küçük bir sözlük ve yeni teklifler içeren notlar kısmı yer almaktadır. Bu çalışmadan on yıl sonra araştırmacı, Dresden ve Vatikan yazması metni ile Dresden metninin Türkiye Türkçesine aktarımını içeren bir kitap yayımladı (Kaçalın, 2017). Araştırmacı, Türk Tarih Kurumunun kütüphanesinde tespit ettiği, Ankara yazması olarak anılan Oğuzname yazmasını da bu kitapta yayımladı (Kaçalın, 2017: 207-243).

Bu çalışmalar dışında Dresden ve Vatikan yazmalarının karşılaştırmalı okuma ve incelemesini içeren diğer bir çalışma Gürol Pehlivan tarafından 2015 yılında *Dede Korkut Kitabında Yapı, İdeoloji ve Yaratım –Dresden ve Vatikan Nüshalarının Mukayeseli Bir İncelemesi-* adıyla yayımlanmıştır (Pehlivan, 2015).

2.1.2. Bursa Yazması

İbrahim Koca tarafından Bursa Büyükşehir Belediyesinin müzesine bağışlanan Bursa yazması, Büyükşehir Belediyesi Muradiye Yazma Eserler Müzesinde cam muhafaza içerisinde sergilenmektedir. Ersen Ersoy yazmayı sosyal medyada duyurmuş ve bazı sayfalarının resmini paylaşmıştır. Bursa yazmasının internette yayınlanmış olan sayfalarından hareketle bir makalede yazma hakkında ayrıntılı bilgiler verilmiştir (Özçelik, 2022b). Bir başka makalede ise yazmayı bağışlayan İbrahim Koca hakkında bilgiler, yazmanın bulunuş hikâyesi, şekil ve içerik özellikleri vb. konularda bilgiler verilmiş ve fotoğraflar eklenmiştir (Alyılmaz C., Alyılmaz S., 2022). Harekeli nesih ile yazılmış olan Bursa yazmasında her sayfa çerçeve içerisinde. Dresden ve Vatikan yazmalarında olduğu gibi Bursa yazması da 13 satır üzerine istinsah edilmiştir. Bursa yazması içerik, dil ve üslup özellikleri bakımından Dresden yazması ile büyük oranda örtüşür.

Bursa yazmasına dair yapılan akademik çalışmalar aşağıda sıralanmıştır:

İbrahim Koca tarafından Bursa Büyükşehir Belediyesinin müzesine bağışlanan ve Büyükşehir Belediyesi Muradiye Yazma Eserler Müzesinde cam muhafaza

içerisinde sergilenen Bursa yazması, Ersen Ersoy tarafından sosyal medyada duyurulmuş ve bazı sayfalarının resmi paylaşılmıştır.

Cengiz ve Semra Alyılmaz yayınladıkları “*İbrahim Koca ve Dede Korkutt Oğuznameleri’nin Bursa Nüshası Üzerine*” adlı makalede yazmayı bağışlayan İbrahim Koca, yazmanın bulunuş hikâyesi, şekil ve içerik özellikleri vb. konularda bilgiler vermiştir. Ayrıca makalenin sonuna yazmanın fotoğrafları da eklenmiştir (Alyılmaz C., Alyılmaz S., 2022).

Sadettin Özçelik, Bursa yazmasının internette yayınlanmış olan sayfalarından hareketle bir makalede yazma hakkında bilgiler vermiştir (Özçelik, 2022b). Özçelik, Bursa yazmasının tıpkıbasımı üzerine bir inceleme yazısı yazmıştır (Özçelik, 2023). Özçelik’in ayrıca Bursa yazması hakkında yayımlanmayı bekleyen kitabı mevcuttur.

Bursa Büyükşehir Belediyesi Tarafından Bursa yazmasının tıpkıbasımı yayımlanmıştır (2022).

Osman Fikri Sertkaya ve Hülya Uzuntaş Bursa yazması hakkında, Bursa Yazmasında Bazı Hareke ve İmlâ Düzeltmeleri adlı bir makale yayımlamıştır (Sertkaya ve Uzuntaş, 2023).

Sadettin Özçelik, Bursa yazmasının tıpkıbasımı üzerine, “Dede Korkut Kitabı Bursa Yazması Tıpkıbasımı” Üzerine adlı bir makale yayımlamıştır (Özçelik, 2023b).

2.1.3. Günbed Yazması

İran’ın Günbed şehrinde yaşayan Veli Muhammed Hoca’nın özel kütüphanesinde bulunan Günbed yazması, 2019 yılında Metin Ekici tarafından Dünya Kültür Mirası Dede Korkut Uluslararası Sempozyumu’nda tanıtıldı. Yazma, harekesiz nestalik yazı ile 14 satır üzerine istinsah edilmiş olup 31 yapraktır. Yazı metni her sayfada tezhipli çerçeve içerisine alınmıştır. Günbed yazması, baştan eksik bir yazmadır. Günbed yazmasında diğer üç yazmada geçen soylardan farklı 24 soy bulunmaktadır. Soylardan sonra ise sırasıyla *Kazan Bey’in Aras ile Kars Kalesini Aldığı Boy* ile *Kazan Bey’in Ejderhayı Öldürdüğü Boy* yer almaktadır (bk. Özçelik, 2021a: 108-229).

Günbed yazmasında bulunan Kazan Bey'in Aras ile Kars Kalesini Alması boyu Dresden yazması ve TSO'da bir kesit olarak bulunur (D140b.1-7; Özçelik, 2022ç: 561, TSO60.65; Tezcan, 2020: 42). Salur Kazan'ın Ejderhayı Öldürdüğü boy da Dresden yazması ile Şecere-yi Terakime'de kesit olarak işlenmiştir (D141a.6-9; Özçelik, 2022ç: 563). Kazan hakkında yazmada yer alan biyografik bilgiler şunlardır:

1. Kazan'ın göbek adı Delü Dönmez iken Ala Demür Kafır Han'dan ganimet olarak gelen kazanı kaldırma yarışı sonunda Kazan adını alması,
2. Kazan'ın Ala Demür Kafır Han'dan ganimet olarak gelen İç Oğuz ve Dış Oğuz beylerinin geremediği yayı gererek Bayındır Han'dan vekillik alması,
3. Kazan'ın Ala Demür Kafır Han'dan gelen yedi tutamlık ucu elmas olan şişi ayağıyla yere perçinlemesi sonucu ödül olarak Bayındır Han'ın kızı Borla Hatun ile evlenmesi (bk. Özçelik, 2021a).

Günbed yazmasına dair yapılan akademik çalışmalar aşağıda sıralanmıştır:

Günbed yazması, 2019 yılında Bayburt Üniversitesinde düzenlenen Dünya Kültür Mirası Dede Korkut Uluslararası Sempozyumu'nda Mekin Ekici tarafından duyuruldu.

Yusuf Azmun, *Dede Korkut'un Üçüncü Elyazması: Soylamalar ve İki Yeni Boy ile Türkmen Sahra Nüshası Metin-Çeviri-Sözlük-Tıpkıbasım* (Azmun, 2019).

Nasser Khaze Shahgoli, Valiollah Yoghoobi, Shahrouz Aghatabai ve Sara Behzad, *Dede Korkut Kitabı'nın Günbet Yazması: İnceleme, Metin, Dizin ve Tıpkıbasım* (Shahgoli vd. 2019).

Metin Ekici, *Dede Korkut Kitabı Türkistan/Türkmen Sahra Nüshası Soylamalar ve 13. Boy-Salur Kazan'ın Yedi Başlı Ejderhayı Öldürmesi* (Ekici, 2019).

Nail Asker, *Kitab-i Dede Qorqud'un Üçüncü Elyazması* (Asker, 2019).

Guliyev N. Bayram, *Kitabi Dedem Gorgud ve Onun Türkmen Sehra Nüshesi* (Guliyev, 2020).

Asif Hacıyev, *Türkmen Kitabı: Okunuş ve Şerhler* (Hacıyev, 2020).

İbrahim Rafraf, *Yağsa Yağmur Dağsa Çaylar (Dede Qorgud Edebiyyat Araştırmaları)* (Rafraf, 2020).

Alırıza Serrafi vd., *Dede Gorgudun Türkmen Sehra Kitabı (Latin Grafikasında Ohunuş)* (Serrafi vd., 2020).

Sadettin Özçelik, *Dede Korkut –Günbed Yazması- Kazan Bey Oğuznamesi* (Özçelik, 2021a).

2.1.4. Ankara Yazması

Türk Tarih Kurumu kütüphanesinde yazma I/261 numarada kayıtlı olan Ankara yazması, Mustafa Sinan Kaçalın tarafından bulunmuş ve tanıtılmıştır (Kaçalın, 2017). Ankara yazması, rika yazı ile harekesiz olarak 13 satır üzerine istinsah edilmiş olup 11 yapraktan oluşan sonu eksik bir yazmadır. Ankara yazmasının başında Oğuz Kağan Destanı'nın bir özeti yer alır. Bu özetten sonra *Hikâyet-i Korkut Ata* başlığı ile Dresden ve Vatikan yazmalarında da olan mukaddime ile kadınlar hakkındaki bölüm yer alır. Bunlara ek olarak 6 soylama vardır. Yazmada boy olarak sadece *el- hikâyatu'evvelü* olarak adlandırılmış olan Dirse Han Oğlu Boğaç Han anlatısının başından 7 sayfalık kısmı vardır.

2.2.Dede Korkut Neden Önemlidir?

Henüz yazının yaygınlaşmadığı dönemlerde, kültürel unsurların aktarımı amacıyla ağırlıklı olarak sözlü anlatım geleneğinden yararlanılmıştır. Sözlü anlatım geleneği yoluyla toplumlar tarihsel ve kültürel unsurlarını gelecek kuşaklara aktararak varlıklarını korumuşlardır. Bu özelliği dolayısıyla sözlü gelenekte ortaya çıkmış olan anlatılar aynı zamanda toplumların tarihsel ve kültürel miraslarıdır. Sözlü anlatılar üzerine yapılacak çalışmalar ile toplumların tarih ve kültürüne dair yeni bilgiler edinilebilir.

Fuat Köprülü “Türk edebiyatını terazinin bir kefesine koysanız diğer kefeye de Dede Korkut'u koysanız, Dede Korkut ağır basar.” sözüyle Dede Korkut anlatılarının büyüklüğünü vurgulamıştır. Muharrem Ergin'in “Türk dilinin en güzel eserlerinden biri belki de birincisi, Türk kültürünün temel eserlerinden biri belki de birincisi” sözü

de Dede Korkut anlatılarının önemine dair yapılan bir diğer yorumdur. Önemi araştırmacılar tarafından ortaya konan Dede Korkut anlatıları yeni inceleme araştırmalar ile Türk kültürüne dair yeni yorumlar yapmaya imkân verebilir.

Sözlü gelenekte ortaya çıkan ve yüzyıllardır farklı coğrafyalarda yaygınlık kazanmış olan Dede Korkut anlatıları, yüzyıllar boyunca Türk halkının kültürel unsurları ile bezenmiştir. Anlatılar, içeriğinde mevcut olan dil özellikleri, söz varlığı, deyimler, atasözleri; tarih, sosyal hayat, yaşam tarzı vb. kültür tarihi öğeleri ile zengin bir kaynaktır.

2.3. Dede Korkut Anlatılarında İçerik ve Söylem

Dede Korkut anlatılarının yazıya geçirilişi ve müstensihin anlatılara müdahaleleri konuları üzerinde pek çok çalışma yapılmıştır. Anlatıların yazıya ne zaman ve nerede geçirildiği, müstensihin anlatılara müdahalesi, anlatılarda meydana gelen farklılıkların sebebi bu konunun en belirgin başlıklarıdır. Bu konuda öne çıkan araştırmalar Tezcan, Pehlivan, Özçelik'in yapmış olduğu çalışmalardır.

Tezde, yazmalarda ortaya çıkan söylem ve içerik farklılıkları üzerinde durulmakta ve farklılıkların sebebine dair yazmalardan elde edilen veriler doğrultusunda değerlendirmeler yapılmaktadır. Ancak yöntem olarak öncelikle konu hakkında çalışmış olan araştırmacıların görüşlerine yer verilmektedir.

Muharrem Ergin Dresden ve Vatikan yazmalarında birçok kelime, ibare ve dil ayrılıkları olduğunu ifade eder. Bu ayrılıkların sebebini Vatikan yazmasının serbest istinsahla elde edilmiş olmasından kaynaklandığını ileri sürer. Müstensihin, Vatikan yazmasını meydana getirirken önüne aldığı yazmaya tam bağlı kalmadığını, onun birçok yerlerini kendisine göre değiştirerek çok serbest bir istinsah yoluna gittiğini belirtmiştir (Ergin, 1958: 68).

Orhan Şaik Gökyay ise Muharrem Ergin'in aksine Vatikan yazmasının Dresden yazmasından daha iyi olduğunu düşünür ve aralarında farklar olduğunu ifade eder. Gökyay yazmaların tek bir edebi eser olmayıp bir kahramanlık destanı külliyatı olduğunu belirtir. Dresden ve Vatikan yazması arasındaki farklılıkların müstensihden kaynaklandığını ifade eder. Gökyay'a göre yazılı metinlerle ağızdan yapılan nakiller

arasında iki yazmada ayrılıklar vardır ve bunları şive farklılıkları da birbirinden ayırır (Gökyay, 1973: IV).

Dresden ve Vatikan yazması ile ilgili tartışmalara değinen Vahit Zahidoğlu, Vatikan yazmasının yanlışlarla dolu olduğu yönündeki görüşlere karşı çıkar. Zahidoğlu'na göre Vatikan yazmasında küçük yanlışlıklar mevcuttur ancak bu yanlışlıklar bütün yazmanın yanlışlarla dolu bir yazma olduğu görüşünü desteklemek için yetersizdir. Araştırmacı, Vatikan yazmasındaki yanlışlıkların sükûn işaretinin konmaması, bir iki kelimenin yazılışında yanlışlık, birkaç kelimedede elemanlardan birinin unutulması gibi hatalar olduğunu ve bu hataların gayri ihtiyari olarak ortaya çıkmış, Dresden yazmasında da görülen hatalar olduğunu ifade eder (Zahidoğlu, 1999: 155).

Mustafa Sinan Kaçalın'ın konu hakkındaki görüşleri Gökyay ile örtüşür ve Vatikan yazmasının Dresden yazmasından daha doğru olduğunu iddia eder. Kaçalın, Vatikan yazmasının metinleri iyi anlayan bir müstensihçe istinsah edildiğini ifade eder. Ayrıca Dresden yazmasında Azeri Türkçesi özelliklerinin öne çıkmasına karşın Vatikan yazmasının eski Osmanlıcaya yakın olduğunu belirtir (Kaçalın, 2006: 14).

Semih Tezcan, Vatikan yazmasının müstensihini daha değerli gören görüşe katılır ancak Dresden yazmasının filoloji açısından daha önemli olduğunu savunur. Tezcan, Dresden yazmasının anlaşılması güç kelimeler barındıran, apaçık yanlışlarla dolu bir yazma olduğunu belirtir ve yazmanın müstensihini dikkatsiz ve metni anlamak için çaba harcamayan biri olarak görür. Vatikan yazmasının ise anlaşılmasız kelimelerden arındırılmış, dikkatsizlik yanlışlıklarının daha az görüldüğü bir yazma olduğunu ifade eder ve müstensihinin de metni daha iyi anlayan ve anlaşılmasız yerleri değiştiren biri olduğunu öne sürer. Tezcan, içerdiği bütün yanlışlıklara rağmen daha az değiştirilmiş olan Dresden yazmasının filologlar için daha önemli olduğunu ifade eder (Tezcan ve Boeschoten, 2001: 9-10).

Dede Korkut anlatılarını *sözlü formül kuramı* bağlamında değerlendiren Aslıhan Aksoy Sheridan ise Dede Korkut anlatılarının Dresden ve Vatikan yazmaları hakkında, sözlü geleneğin farklı zamanlarında yazıya geçirilmiş iki değişik versiyon

olduğu, farlılıkların sebebinin bu olduğu ve benzerliğin ise sözlü kompozisyon geleneği ile ilgili olduğu sonucuna ulaşır (Sheridan, 2008: 27).

Yukarıdaki görüşlerin açıklandığı dönemde elde iki yazma bulunuyordu. Bugün ise elimizde Dresden ve Vatikan yazmasından başka Ankara, Günbed ve Bursa yazmaları bulunuyor. Bu nedenle artık Dede Korkut yazmaları hakkındaki değerlendirmeleri beş yazma üzerinden yapmak gerekir.

3. Mukaddimelerden Hareketle Dede Korkut Anlatıları

Dede Korkut yazmalarının başında mukaddimeler yer alır. Mukaddimelerde Dede Korkut'un kimliği, Oğuzların toplumsal değerleri, ozanlık geleneği vb. konular hakkında bilgi verilir. Mukaddimeler yapı olarak manzum ve mensur karışık bir özellik gösterir.

Dresden, Vatikan, Ankara ve Bursa yazmalarında mukaddime mevcuttur. Günbed yazmasında ise baş tarafı eksik olduğundan bir mukaddime bulunup bulunmadığını bilmiyoruz. Mevcut hâliyle yazmanın başında 24 soylama bulunmaktadır.

Bursa yazmasının büyük oranda Dresden yazması örtüşmesinden ve incelemeye konu olacak farklılık barındırmamasından dolayı çalışmanın genelinde olduğu gibi bu başlık altında ayrıca incelenmeyecektir. Dresden, Vatikan ve Ankara yazmalarının mukaddime kısmının benzer bir yapı ve içerikte olmasından hareketle sadece üç yazma incelenecektir. Bu üç yazma arasındaki ortak ve farklı konular ile Günbed yazması ve Topkapı Sarayı Oğuznamesi ile Şecere-i Terakime'deki ilgili bölümler incelemeye konu edilecektir.

3.1. Dede Korkut Yazmalarının Mukaddimelerinde Geçen Kadın Adları

Dresden, Vatikan ve Ankara yazmasının mukaddimesinde ortak olarak bulunan kadınlarla ilgili bölümde anılan kadın adları yazmalarda farklılaşmaktadır. Yazmalarda yer alan kadın adlarını bir bütün olarak görmek ve adların hangi yazmalarda ortak bulunduğunu daha net anlamak için bu adları tablo içerisinde göstermek daha yerinde olacaktır:

Ankara	Dresden-Bursa	Vatikan
Ayna Melike	Ayne Melek	Ayna Melik
Kutlu Melike	Kutlu Melek	Kutlu Melik
Rüveyde	Ürüveyde	Ürüveyde
Zübeyde	Zübeyde	Zübeyde
Zelihâ		Zelha

Can Paşa	Can Paşa	
Can Fezâ	Can Kız	
Emine		
Fatma		
Gül-endâme		
Kaydâfe		
Mercâne		
Mürdüme		

Tablo 1

Dresden yazmasında altı, Vatikan yazmasında beş ve Ankara yazmasında ise on üç kadın ismi sayılır. Dresden yazmasında yer alan isimlerden sadece *Can Kız* diğer yazmalarda bulunmaz. Ankara yazmasında bulunan *Can Fezâ*, *Emine*, *Fatma*, *Gül-endâme*, *Kaydâfe*, *Mercâne* ve *Mürdüme* adları da diğer yazmalarda geçmeyen adlardır. Vatikan yazmasında bulunan bütün adlar ise diğer yazmalardan en az birinde bulunan adlardır.

Mukaddimede yer alan kadınlarla ilgili bölümde anılan kadın adlarının bu derece değişkenlik göstermesi müstensih'in metin üzerindeki etkisini gösteren iyi bir örnektir. Müstensihlerin, istinsah esnasında birebir kopya yöntemi yerine, önlerinde bulunan metni içinde bulundukları sözlü anlatı geleneğinin sınırlarına sadık kalarak yeniden yaratma yolunu tercih ettikleri görülür. Ankara yazması müstensihinin, yazmanın bu kısmında diğer yazmaların müstensihlerine oranla daha serbest bir istinsah yolunu seçtiği anlaşılmaktadır. Dresden ile Vatikan yazmalarının müstensihlerinin ise yazmanın bu kısmında metin üzerindeki tasarrufu daha kısıtlıdır.

Müstensih'in metne müdahil olması bağlamı değiştirmez ve verilmek istenen mesaj her yazmada korunmuştur. Müstensih, metne müdahil olarak kendi yaratıcılığını veya Dede Korkut sözlü anlatı geleneği alanındaki hünerini, sanatını sergilemeyi arzulamış olabilir. Müstensih yazma içerisinde açıkça yazamadığı adını, sanatını ve hünerini sergilemek, anlatılara kendi yaratıcılığundan bir şeyler katmak yoluyla yazmaya işlemiştir.

3.2. Dede Korkut Yazmalarının Mukaddimelerinde Geçen Soylamalar

Mukaddimelerde yer alan diğer bir farklılık ise soylamalarda ortaya çıkar. Yazmalarda yer alan soylamalar sayı ve içerik olarak farklılaşmaktadır. Benzer bir yöntem ile soylamalar da bir bütün olarak görmek ve yazmaların farklılaşmasını daha net görmek için tablo içerisinde gösterilecektir:

Soylama	Günbed	Ankara	Dresden- Bursa	Vatikan
<i>yeg</i> redifli soy		+	+	+
<i>Fiil-mAz</i> redifli soy		+	+	+
<i>bilür</i> redifli soy		+	+	+
<i>görekli</i> redifli soy		+	+	
<i>bilür misin?</i> redifli soy		+		
<i>Fiil-A</i> redifli soy		+		
<i>ıçun</i> redifli soy	+			
<i>Kimler Fiil-mAz</i> redifli soy	+			
<i>İsim+i</i> redifli soy	+			
<i>İsim+Fiil-Ar</i> redifli soy	+			
<i>yok</i> redifli soy	+			
<i>neye yarar neye yarar</i> redifli soy	+			
<i>günü doğar günü doğar</i> redifli soy	+			
<i>Fiil-(A)r</i> redifli soy	+			
<i>Fiil-mAz+olsa</i> redifli soy	+			
<i>Fiil-maz mı</i> redifli soy	+			
<i>İsim+I</i> redifli soy	+			
<i>Fiil-mAk erdemidür</i> redifli soy	+			
<i>gerek</i> redifli soy	+			
<i>ölür</i> redifli soy	+			
<i>İsim+I</i> redifli soy	+			

<i>Fiil-sA + sevinür</i> redifli soy	+			
<i>Gazanıdum</i> redifli	+			
<i>Fiil-A</i> redifli soy	+			
<i>yeg</i> redifli soy	+			
<i>yahşı</i> redifli soy	+			
<i>manii andan</i> redifli soy	+			
<i>dil, gönül</i> redifli soy	+			
<i>Fiil-durur</i> redifli soy	+			
<i>AndA</i> redifli soy	+			

Tablo 2

Mukaddimedeki yer alan soylamaların sayısı da farklıdır. *-mAz*, *yeg* ve *bilür* redifli soylamalar dört yazmada (Dresden, Bursa, Vatikan, Ankara) bulunur. Dresden, Bursa ve Ankara yazmalarında bulunan *görkli* redifli soylama Vatikan yazmasında yer almaz. Ankara yazmasında bulunan *bilür misin?* redifli ve *-A* redifli soy soylamalar ise diğer yazmalarda bulunmaz.

Kadın adlarında olduğu gibi soylamalarda da Ankara yazmasının müstensihinin Dresden ve Vatikan yazmasının müstensihine oranla daha serbest bir istinsah yolunu tercih ettiği görülür. Kadınlarla ilgili bölümde açıkça görülen müstensihin metin üzerindeki tasarrufu burada da devam etmektedir.

Günbed yazmasında mukaddime bulunmaz. Ancak yazmanın başında diğer yazmalarda olduğu gibi soylamalar mevcuttur. Günbed yazmasında yer alan soylamalar yapı olarak Dresden-Bursa, Vatikan ve Ankara yazmaları ile benzerlik gösterir. *(Fiil)-mAz* redifli soy soylama ile aynı yapıda bir soylama Günbed yazmasında da mevcuttur. Yapı olarak olduğu gibi içerik olarak da büyük oranda benzer soylamalar mevcuttur. Dresden-Bursa, Vatikan ve Ankara yazmalarında yer alan *yeg* redifli soy soylama Günbed yazmasında da yer alır. Bu soylamadaki ifadeler yazmalarda tam olarak örtüşmese de benzer bir içeriğe sahiptir ve verilmek istenen mesaj aynıdır.

Dresden-Bursa, Vatikan ve Ankara yazmalarının mukaddimelerinde yer alan *bilür* redifli soylama Topkapı Sarayı Oğuznamesin’de şu ifadelerle geçer:

Yer enizin yer enin yılan bilür.
Burulu yonca dadını borsuk bilür.
Yedi dere kolhasın dilkü bilür.
Çuvaldızun kıymetin nökeri bilür.
Agır yükün hengini katur bilür.
Yedi yollar ayırdın deve bilür.
Er agırın er yeynisin eren bilür.
Kara başa agrı gelse beyni bilür.
Gen yerlerün otlagın geyik bilür.
Datlu suyun dadını kulan bilür.
Er nakesin er cömerdin ozan bilür.
Karşu yatan kalbi senri kara tagları aşub gelen ozan olsun!
Kaynar akan dal ırmakları geçüb gelen ozan olsun!
Kazlıg atunuza binüb kaftan donunuz geyen ozan olsun!
Agır ak altun ak akanuz alan ozan olsun! (Tezcan, 2020: 38).

Dresden, Bursa, Vatikan ve Ankara yazmalarında da soylamalar birtakım farklılıklar içermektedir. Her yazmanın dil, içerik ve söylem açısından yazmanın müstensihinin tesiri ile farklılaşmasına Topkapı Sarayı Oğuznamesin’den de örnekler vermek mümkündür.

Değerlendirme

Yazmaların mukaddimelerinde yer alan soylamalar ve kadınlarla ilgili bölümde sıralanan adlara dayanan incelemede Dresden, Bursa ve Vatikan yazmalarının içerik açısından çok yakın oldukları görülmüştür. Kadın adlarının birçoğunun örtüşmesi ve soylamaların da büyük oranda aynı olması bu yakınlığın göstergesidir. Dresden, Bursa ve Vatikan yazmalarının ortak bir dip nüsha zincirine dayandığı anlaşılmaktadır. Bu konu bir araştırmada ortak yazım yanlışları, eksik yazımlar, sıra yanlış ve tekrar örneklerine dayanarak da gösterilmiştir (Özçelik, 2022c: 49-62).

Ankara yazmasının müstensihinin ise Dresden, Bursa ve Vatikan yazmalarının müstensihlerine oranla, istinsahta daha serbest bir tavır takındığı görülmektedir. Diğer yazmalarda yer almayan kadın adlarını sayması ve soylamaları aktarmış olması buna örnektir.

Yeni bir muhteva ve forma sahip olan Günbed yazması yapı ve içerik bakımından diğer yazmalardakine benzer soylamalar içerir. Bu benzerlik, müstensihlerin anlatı üzerindeki tasarrufunun Dede Korkut anlatı geleneğinin yapı ve içeriğine aykırı olmadığını gösterir. Müstensih, Dede Kokut anlatı geleneğinin kendisine has yapı ve içeriğini bozmadan metin üzerinde tasarrufta bulunmuştur.

Mukaddimelerde yer alan soylamalar ve kadın adlarının yazmalar arasında gösterdiği farklılıktan hareketle müstensihnin metnin yaratımındaki rolünü ortaya koymak mümkündür. Müstensih istinsah esnasında metne müdahil olarak metni ait olduğu sözlü geleneğin sınırlarına sadık kalarak kendine mâl etmiştir. Bu mâl etme verilmek istenen mesaja sadık kalmak yoluyla gerçekleştirilmiştir.

4. Dede Korkut Anlatılarında Kurgu Farklılıkları

Bu başlık altında, Dede Korkut boyları farklı yazmalarda geçtikleri şekilleriyle ele alınacaktır. Daha sonra boyların kurgusuna dair yazmalar arasında bulunan kurgu farklılıkları tespit edilecek ve sebebine dair çıkarımlarda bulunulacaktır.

Dede Korkut boylarındaki kimi kesitler yazmalarda ve tarihi kaynaklarda farklı kurgularla yer alır. Bu başlık altında öncelikli olarak Dresden, Bursa, Vatikan ve Ankara yazmasındaki kurgusal farklılıklar tespit edilecektir.

Boylarda kurgusal farklılık olarak ele alınacak olan kesitler, farklı yazmalarda farklı entrik kurgular ile ortaya çıkan kesitlerdir. Burada yöntemsel olarak yalnızca bağlamı değiştiren, önem arz eden kurgusal farklılık ele alınacaktır.

4.1. Dirse Han Oğlu Boğaç Han Boyu

Boydaki ilk kurgusal farklılık *Boğaç Han*'ın boğa ile meydana mücadele ettiği sahnedeki şu ifadelerde ortaya çıkar:

Dresden
Oglan yumruguyıla boganun alnına kıya tutup çaldı. Boga götin götin getdi. Boga oglana sürdi gerü geldi. Oglan yine boganun alnına yumruguyıla katı urdı. Oglan bu katla boganun alnına yumrugını tayadı, sürdi meydanun başına çıkardı. Bogayıla oglan bir hamle çekişdiler; iki talusunın üstine boganun köpük turdı. Ne oglan yener ne boga yener. Oglan fikr eyledi eydür: Bir tama direk ururlar, ol tama tayak olur. Ben bunun alnına neye tayak olurun tururun? dedi. Oglan boganun alnından yumrığın gederdi, yolından savıldı. Boga ayak üstine turamadı düşdi, depesinün üstine yıkıldı (D10a-7/10b-6; Özçelik, 2022ç: 39-40).
Vatikan
Oglan yumruguyıla boganun alnına eyle urdıkim boga götünün üstüne oturdı, gerü kalkup oglana sürdi. Oglan bu katla boganun alnına elin dayadı, bogayıla oglan meydana bir mikdâr çekişdiler. Han Bayındırlar temaşaya bakışdılar. Boganun iki talısı üstine köpük turdı. Ne oglan bogayı yendi ne boga oglanı yendi. Âhir oglan fikr eyledi, eydür: “Bir tama direk ururlar, ol tama tayak olur durur. Şöyleki tayagı

gederseler tam yıkılır. Ben bunun alnına neye tayak olup dururın?” deyüp oğlan boganun alnından elin giderdi, yolından savuldu boga depesinün üstine yıkıldı (V62a-4/10; Özçelik, 2023a: 120).
Ankara
Oğlan yumruğıyla boganun alnına alnına kuydı çaldı. Boga götin götin getdi. Boga oğlanı sürdi gerü geldi. Oğlan yine boganun alnına yumruğıla katı urdı. Oğlan bu katla boganun alnına alnın verdi . Sürdi meydanun başına çıkardı. Boga ile oğlan bir hamle cegişdiler. Boganun iki talusının üstine köpük turdı. Ne oğlan bogayı yendi ne boga oğlanı. Oğlan fikr eyledi, eydür: Bir tama direk ururlar, ol tama tayak olur. Ben bunun üstine tayak olup tururam? dedi. Oğlan boganun alnından yumruk evrüdi giderdi, yolından savuldu. Depesinün üstine yıkıldı (A19-1/13; Kaçalın, 2017: 217)

Tablo 3

Yukarıda alıntılanan sahnelerde de görüldüğü gibi Dresden yazmasında, *Boğaç Han*’ın boğa ile meydanda çekişmesi esnasında *Bayındır Han*’ın orada olduğundan söz edilmez. Vatikan yazmasında ise *Bayındır Han*, *Boğaç Han*’ın boğa ile olan mücadelesinde izleyici olarak karşımıza çıkar. Oğuz toplumunun en üst kademe yöneticisi olan *Bayındır Han*’ın bu mücadeleye tanık olması önemli bir detaydır. Ankara yazmasında da Dresden yazmasında paralel bir anlatım mevcuttur ve mücadele esnasından *Bayındır Han*’ın varlığından söz edilmez.

Ayrıca Ankara yazmasında diğer yazmalardan farklı olarak *Boğaç Han*’ın boğanın alnına alnını dayadığı ifadesi mevcuttur. Diğer yazmalarda anılmayan bu sahne *Boğaç Han* ve boğa arasında olan mücadelenin ayrıntılı bir tasviridir.

Anlatıda görülen diğer bir kurgu farklılığı boğayı yenen *Boğaç Han*’ın ad ve taht aldığı sahnesindeki şu ifadelerde görülür:

Dresden
Dedem Korkut gelsün, bu oglana ad kosun, bilesince alup babasına varsun, babasından oglana beglik istesün, taht alı versün dediler. Çağırdılar, Dedem Korkut gelür oldı, oğlanı alup babasına vardı (D10b-7/11; Özçelik, 2022ç: 41).

Vatikan
“Çağırın, Dedem Korkut gelsün bu oglana ad kosun!” dediler. Ol zamânda bir oğlan baş kesüp kan dökmese ad komazlardı. Eyle olsa Dede Korkut oğlanı alup babasına vardı (V62a-11/13; Özçelik, 2023a: 120).
Ankara
“Çağırın Dedem Korkud gelsün, bu oglana ad kosun” dediler. “Oğlan babasına alsun varsun, oglana beglik alıversün” dediler. Çağırdılar, Dede Korkud gelür oldu, oğlanı babasına aldı vardı (A20-2/6; Kaçalın, 2017: 217).

Tablo 4

Yukarıda da görüldüğü gibi *Boğaç Han*’ın isim ve taht alması konusunda kurgu farklılıkları mevcuttur. *Boğaç Han*’ın ortaya koyduğu kahramanlıktan sonra Dresden yazmasında beyler, *Dede Korkut*’a oğlana ad koymasını ve babasından oğlan için beylik istemesini söyler. Vatikan yazmasında ise beyler, *Dede Korkut*’tan sadece çocuğa ad koymasını ister ve bunun devamında müstensih, *Ol zamanda bir oğlan baş kesüp kan dökmese ad komazlardı* şeklinde bir ara söz kullanarak Oğuzların isim koyma geleneğine dair bilgi verir. Ankara yazmasında da Dresden yazmasına paralel bir kurgu söz konusudur ve beyler *Dede Korkut*’a oğlana ad koymasının yanında babasından oğlan için beylik istemesini söylerler.

Boğaç Han anlatısının entrik kurgusunun temelini oluşturan baba ve oğula dair önemli bir detay Vatikan yazmasında farklı işlenmiştir. Vatikan yazmasının müstensihi metin üzerinde tasarrufta bulunarak bir ara söz kullanmış ve meydana gelen olayların sebebine dair bir açıklama getirmiştir.

Dirse Han’ın kırk yiğidinin kim tarafından göz ardı edildiği hususunda da yazmalar arasında kurgusal farklılıklar mevcuttur ve bu kurgusal farklılık yazmalarda aşağıdaki şekilde ortaya çıkar:

Dresden
Oğlan tahta çıktı, babasının kırk yiğidin anmaz oldu (D11a-9/10; Özçelik, 2022ç: 43).
Vatikan

Oglan tahta çıkacak babasının kırk yigidi anılmaz oldu (V62b-7; Özçelik, 2023a: 121).
Ankara
Oglana tahta çıktı, babasının kırk yigidine bakmaz oldu (A21-3/4; Kaçalın, 2017: 218).

Tablo 5

Yukarıdaki ifadelerde görüldüğü gibi Dresden yazmasında cümlenin yüklemi *anmaz* öznesi ise *oglan* olarak verilmiş ve anmayanın *Boğaç Han* olduğu söylenmiştir. Vatikan yazmasında ise yüklem *anılmaz* olarak verilmesine karşın özne belirsizdir. *Dirse Han*’ın kırk yiğidini anmayan kim olduğu belirtilmez. Ankara yazmasında da yüklem *bakmaz* özne *oglan*’dır. Ankara yazması Dresden yazmasına benzer bir söylem ile kırk yiğidi anmayanın *Boğaç Han* olduğunu söyler.

Dresden, Vatikan ve Ankara yazmalarında meydana gelen olayların sorumlusunun kim olduğuna dair kurgusal farklılıklar mevcuttur. Dresden ve Ankara yazmasında meydan gelen olayların sorumlusu ve kırk yiğidi anmayan kişi olarak *Boğaç Han* olarak gösterilir. Vatikan yazmasında ise özne belirsizdir ve kırk yiğidi anmayan kim olduğu net olarak anlaşılmamaktadır.

Anlatının devamında kırk yiğidin kendi arasındaki bir diyalogda da kurgusal farklılık bulunur. Bu kurgusal farklılığın görüldüğü diyalog şu şekildedir:

Dresden
Ol kırk yigit hased eylediler, birbirine söylediler: Gelün oğlanı babasına kovlayalum; ola kim öldüre, gene bizüm ‘izzetümüz hürmetümüz anun babası yanında hoş ola, artuk ola, dediler. (D11a-10/13; Özçelik, 2022ç: 43).
Vatikan
Ol kırk yigit hased edüp eyitdiler: “Bu oğlan zuhûr edeli Dirse Hanun nazarı bize eksük oldu. Gelün bu oğlanı babasına yavuzlayalum. Ola kim babası bu oğlanı öldüre gene bizüm hürmetimiz izzetimiz [anun babası yanında hoş ola] artuk ola” dediler (V62b-7/10; Özçelik, 2023a: 121).
Ankara

Ol kırk yigit eydür: “Gelün ya oğlanı babasına kovlayalum, ya babasını oğlana kovlayalum. Birisin birisine öldürdelüm, gene birinün yanında bizüm izzetümüz artuk olur” dediler (A21-4/8; Kaçalin, 2017: 218).

Tablo 6

Yukarıda alıntılanan kesitlerden de anlaşıldığı gibi Dresden yazmasında kırk yiğit, eski izzet ve hürmetlerine ulaşmalarının önündeki engel olarak *Boğaç Han*’ı görür ve onu ortadan kaldırmak için babasına kötöleyerek öldürtmeyi planlar. Vatikan yazmasında da Dresden yazmasına yakın bir anlamı içeren ifadeler ile kırk yiğidin aynı planından bahsedilmiştir. Ankara yazmasında ise çok farklı bir kurgusal anlatım mevcuttur. Ankara yazmasında kırk yiğit, eski izzet ve hürmetlerine ulaşmanın önünde engel olarak bir kişiyi belirtmez. Bunun yerine baba ile oğlu karşılıklı olarak birbirine kötölemeyi ve ikisinden birini bir diğerine öldürtmeyi planlarlar. Bu şekilde kırk yiğit, hayatta kalan kişiyi bey olarak tanıyıp onun yanında izzet ve hürmetleri ile var olmaya devam edecektir. Ankara yazmasının müstensihisi diğer yazmalardan farklı bir entrik kurgu ortaya koymuştur.

Ankara yazmasında anlatının buradan sonrası eksiktir. Ankara yazmasının bu eksikliğinden dolayı bundan sonraki incelemeler Dresden ve Vatikan yazmaları üzerinden devam edecektir.

Boydaki diğer bir kurgusal farklılık *Dirse Han*’ın oğlu *Boğaç Han*’ı okla vurup öldüğünü düşündüğü sahnenin devamındaki şu ifadelerdedir:

Dresden	Vatikan
Ol kırk nâ-merdler bunu tuydılar. Ne eyleyelüm? deyü tanışdılar. Dirse Han eger oğlancugın görürise arturmaz, bizi hep kırar, dediler. Gelün Dirse Hanı tutalum, ag ellerin ardına bağlayalum kıl sicim ag boynına takalum, alubanı kafir ellerine yönelelüm deyü Dirse Hanı	Ol kırk namerdler bunu tuydılar, bir araya gelüp tanışık etdiler, eyitdiler: “Dirse Han oğlancugını öldi bilürdi. Şimdiki kaziyye böyle oldı bizi hep kırar” dediler. “Gelün Dirse Hanı dutalum, ag ellerin ardına bağlayalum kıl sicim boynına dakalum, alubanı kafir ellerine gedelüm” deyüb Dirse Hanı mest bulup

tutdılar; ag ellerin ardına bağladılar, kıl sicim ag boynına takdılar (D16b-10/17a-2; Özçelik, 2022ç: 65-66).	dutup bağladılar, kıl urganı boynına dakdılar (V65b-10/13; Özçelik, 2023a: 127).
--	---

Tablo 7

Alıntılanan kesitte de görüldüğü gibi *Dirse Han* kırk namerdin kendisini aldatması ile avda iken oğlu *Boğaç Han*'ı okla vurur ve oğlunun öldüğünü düşünüp eve döner. *Boğaç Han*'ın hayatta olduğunu öğrenen kırk yiğit *Dirse Han*'ı tutsak ederek kafirlere teslim etmeyi planlar. *Dirse Han*'ın kırk yigidine esir düştüğü sahne yazmalarda kurgusal farklılık göstermektedir. Bu farklılık *Dirse Han*'ın nasıl bir ruh hali içerisinde olduğuna ve neler hissettiğine dairdir. Dresden yazmasında *Dirse Han*'ın içerisinde bulunduğu ruh hali ve neler hissettiğine dair bir ifade yoktur. Vatikan yazmasında ise *mest bulub* şeklinde bir ifade ile *Dirse Han*'ın oğlunun öldüğü düşüncesiyle üzüntü ve pişmanlık yaşadığı ifade edilmiştir.

Vatikan yazmasının müstensihî yukarıda da örnekleri görülen detaycı tavrını burada da devam ettirmektedir. Müstensih metnin kurgusunda önemli bir yeri olduğunu düşündüğü detayları kendi tasarrufu doğrultusunda metne işlemiştir.

Babasının kırk namerde esir olduğunu annesinden öğrenen ve annesinin isteği üzerine babasını kurtarmak üzere yola çıkan *Boğaç Han*'ın kırk namert ile mücadelesinde de yazmalar arasında farklılık mevcuttur. Bu farklılığın ortaya çıktığı anlatım şöyledir:

Dresden	Vatikan
Kırk yigidine dülbend saldı, el eyledi. Kırk yigit bedevi atın oynatdı, oğlanun üzerine yıgnak oldı (D19a-3/5; Özçelik, 2022ç: 75).	Dahı kırk yigidine kol saldı. Kırk yigit bedevi atların oynatdı, Bogaç Hanun üstine yıgnak oldı (V67a-6/7; Özçelik, 2023a: 130).

Tablo 8

Alıntılanan sahnede görüldüğü üzere Dresden yazmasında babasını kurtarmak için annesinin isteği üzerine yola çıkan *Boğaç*'ın kırk yiğidini pusuya yerleştirmesi ile ilgili bir ifade mevcut değildir. Vatikan yazmasında ise, *Ol namerdlerün ardından yetdi. Anlar görünür yere varıcak kırk yigidin pusuya kodı* (V66a-10/11; Tezcan ve Boeschoten, 2001: 211), şeklinde bir ifade ile bu detay verilmiştir. Anlatının devamında her iki yazmada da *Boğaç Han*'ın kırk yiğidine işaret verip saldırıya geçmesi detayı mevcuttur.

Yazmalarda ortaya çıkan bu farklılığın sebebi müstensihinin bilinçli olmadan yaptığı bir atlamadan ileri geliyor olabilir. Detaycı bir tavır takınan Vatikan yazmasının müstensihi böyle bir detayı metni istinsah esnasında gözden kaçırmış olabilir. Bu durum yazmalar arasında bulunan her kurgusal farklılığın müstensihinin bilinçli tutumundan kaynaklanmadığı ve göz takılması vb. sebeplerle ortaya çıkan farklılıklar da olabileceğini göstermektedir.

Boyda karşımıza çıkan son kurgusal farklılık anlatının mutlu sonla bittiği sahnede ortaya çıkar. Dresden yazması anlatının sonunda anne, baba ve oğulun bir araya gelip kavuştuğu sahneye yer vermemiştir. Vatikan yazmasında ise müstensih, *Han kızı karşı gelüb Dirse Han ile oğlını bir arada gördi Hak te'alaya şükür kıldı, kurbanlar eyledi. Açlar toyurdu, sadakalar verdi. Oğlını bağrına basub gözlerin öpdi* (V67a-9/11; Tezcan ve Boeschoten, 2001: 213), şeklinde bir ifade ile anlatıyı bütün aileyi bir araya getirerek bitirmiştir.

Dresden yazmasının atladığı bu kısım Vatikan yazmasında mevcuttur. Yazmanın genelinde sözü uzun gördüğü yerlerde kısaltan, kesen ve bazen olduğu gibi atan Vatikan yazması müstensihinin bu noktayı gerekli görüp eklemiş olması ayrıca dikkate değerdir. Bu örnek müstensihinin anlatı üzerindeki tasarrufunu gösteren bir başka örnektir.

4.2. Salur Kazan'ın Evinin Yağmalandığı Boy

Boyda karşımıza çıkan ve anlatının entrik kurgusunda farklı anlamlamalara sebep olan ilk ayrışma *Kazan Bey*'in verdiği toyda sarhoşluk halinin verdiği coşku ile ava çıkmak istediği şu ifadelerde ortaya çıkar:

Dresden	Vatikan
Kıyan Selcük oğlu Deli Tundar eydür: Belî, Han Kazan, maslahatdur, Kara Göne oğlu Kara Budag eydür: Agam Kazan, maslahatdur. Anlar eyle degeç At Ağızlu Aruz Koca, iki dizinün üstine çökdi eydür: Agam Kazan, sası dinlü Gürcistân agzında oturursın. Ordun üstine kimi korsın? (D20a-13/20b-5; Özçelik, 2022ç: 79).	At Ağızlu Aruz Koca dizin çökdi, eydür: “Agam Kazan, maslahatdur” dedi. “Ammâ sası dinlü Gürcistân agzında oturursun. Ordun üstine kimi korsun?” dedi (V84b-2/4; Özçelik, 2023a: 165).

Tablo 9

Yukarıda da görüldüğü gibi Dresden yazmasında *Kazan*’ın *Av avlayalum, kuş kuşlayalum* sözü üzerine toyda bulunan *Deli Dünder* ve *Kara Budak maslahatdur* ifadesi ile söz alır ve ava çıkmanın uygun olduğunu ifade ederler. Vatikan yazmasında ise *Deli Dünder* ve *Kara Budak*’ın söz aldıkları bu kısımdan söz edilmez. Fakat Vatikan yazmasında *Kazan*’ın bu arzusunu dile getirmesinden sonra söz alan *Aruz*’un “*Agam Kazan, maslahatdur*” (V84b-2; Tezcan ve Boeschoten, 2021: 243) ifadesini kullanması dikkat çeker. Vatikan yazmasında, *Deli Dünder* ve *Kara Budak*’ın sözlerinin atlanmış olduğu görülmektedir.

Vatikan yazması müstensihî yazmanın genelinde sözü uzun gördüğü yerde kısaltmıştır. Fakat bu kısaltma anlatımın kurgusunda çok büyük farklılıklara sebep vermez. Farklılık müstensihînin elindeki kâğıt ve mürekkebin kısıtlı olmasından, hitap ettiği kitleyi sıkılamak için anlatıları kesmek istemesinden vb. durumlardan ortaya çıkıyor olabilir. Bu durum da müstensihînin eldeki imkânlar doğrultusunda da metne müdahil olabileceğini gösterir.

Yazmalar arasında anlatıya dair ortaya çıkan bir diğer kurgusal farklılık *Kazan*’ın annesinin anıldığı şu ifadelerde görülür:

Dresden	Vatikan
---------	---------

Kâfir eydür: Begler, Kazanun tavla tavla şehbâz atlarını binmişüz, altun akçasını yağmalamışuz, kırk yigidilen oğlu Oruzı tutsak etmişüz, katâr katâr develerini yetmişüz, kırk ince kızılan Kazanun helâlini tutmuşuz. Bu hayfları biz Kazana etmişüz, dedi (D21a-13/21b-4; Özçelik, 2022ç: 83-85).	Tekür eydür: “Begler, Kazana ‘acep iş oldı. Mâlini, menâlini, evini, oğlını, kızını, örme saçlu karıcık anasını biz almışuz” (V84b-13/85a-1; Özçelik, 2023a: 165- 166).
--	--

Tablo 10

Yukarıda alıntılanan kesitte görüldüğü üzere Dresden yazmasında *Kazan*’ın obasının yağmalanması sonucunda elde edilen mallar ve esirler sayılırken *Kazan*’ın annesi anılmaz. Buna karşın Vatikan yazmasında esir olan anne anılır. Vatikan yazması bu tutumu anlatının genelinde devam ettirmiş ve entrik kurguda önemli bir yeri olan anneyi boyda her fırsatta anmıştır.

Vatikan yazmasının müstensihî, yazmanın genelinde takındığı sözü uzun gördüğü yerde kesme tutumuna karşın Dresden yazmasının müstensihî oranla daha detaycı davranmıştır. Vatikan müstensihînin tutumu metinleri hacmen daha kısa bir hale getirmesine karşın detay olarak daha zengin kılmıştır. Müstensihîlerin metne müdahil olmalarının metni her açıdan etkileyebileceği bu örnekte görülmektedir.

Kazan’ın annesinin Dresden yazmasının belirli yerlerinde anılmaması durumu, anlatının sonunda *Kazan*’ın esir düşen yakınlarını ve yağmalanan mallarını kurtararak yurduna geri döndüğünün belirtildiği şu sözlerde de mevcuttur:

Dresden	Vatikan
Kazan Beg ordusını, oğlanını uşagını, hazinesini aldı gerü döndi (D34b-3/5; Özçelik, 2022ç: 137).	Kazan Beg ordusını, oğlunu, anasını, hatununu kurtarıp hasretler birbirine buluşdı (V91a-9/10; Özçelik, 2023a: 178).

Tablo 11

Yukarıda da görüldüğü gibi *Kazan*’ın annesi, Dresden yazmasının bu kesitinde de anılmaz. Bu farklılık, *Kazan*’ın kafirler ile olan mücadelesinin asıl amacının ne olduğu konusunda yazmalar arasında farklı anlamalara sebep olabilir. Dresden yazmasında *Kazan*’ın mücadelesinin asıl amacı ordusu, oğlu ve hazinesini kurtarmak olarak verilir. Ancak Vatikan yazmasında ise *Kazan*’ın mücadelesinin amacı annesini, eşini, oğlunu kurtarmak olarak verilir.

Kazan Bey’in avdayken gördüğü rüyadan sonra yurduna dönüp yurdu, su, kurt ve köpekle olan söyleşmesinde yazmalar arasında farklılıklar bulunur:

Dresden	Vatikan
Kavum kabla menüm koma yurdum. Kulanıla sığın geyiğe konsı yurdum. Seni yagı nereden darımış, güzel yurdum? Ag ban evüm dikilende yurdu kalmış. Karıcuk anam oturanda yeri kalmış. Oguz begleri at çapanda meydân kalmış. Kara mudbak dikilende ocak kalmış (D24a-5/10; Özçelik, 2022ç: 95).	Kavum kabla, benüm koma yurdum. Kulanıla sığın geyiğe konsı yurdum. Alaca atlu kâfirden sapa yurdum. Seni kâfir nereden darımış, güzel yurdum? Ag ban evüm dikilende yurdum kalmış. Karıcık anam oturanda yeri kalmış. Oglum oruz ok atanda pota kalmış. Kara matbah yerinde ocak kalmış (V86a-10/13; Özçelik, 2023a: 168).

Tablo 12

Yukarıda alıntılanan *Kazan*’ın yurdu ile olan söyleşmesinde yazmalar arası ifade farklılıkları mevcuttur. İlk farklılık Vatikan yazmasında yer alan *Alaca atlu kâfirden sapa yurdum* ifadesinde bulunur. *Kazan*’ın yurdunun kafirin ulaşamayacağı sapa bir yerde bulunduğunu belirten bu ifade Dresden yazmasında yer almaz. Yazmalar arasındaki diğer farklılık Vatikan yazmasında yer alan *Oglum oruz ok atanda pota kalmış* ifadesindedir. Dresden yazmasında ise bu kısma karşılık olarak *Oguz begleri at çapanda meydân kalmış* ifadesi mevcuttur. Dresden yazmasında Oğuz beyleri anılır meydanın kaldığı söylenir. Ancak Vatikan yazmasında Oğuz beyleri yerine anılan kişi *Kazan*’ın oğlu *Oruz*’dur ve kalanın pota olduğu söylenir. *Kazan*’ın

yurduna döndükten sonra gördüklerinin tasvirinde yazmalar arasında farklılıklar mevcuttur.

Dresden	Vatikan
Agaç gemileri oynadan su, Hasanıla Hüseyinün hasreti su, bag u bostânun zîneti su, ‘Âyişe ile Fâtîmânun nikâhı su, şehbâz atlar gelüp geçegi su, ag koyunlar gelüp çevresinde yatduğı su! Ordumun haberin bilür misin? Degil mana! Kara başum kurbân olsun suyum sana! (D24b-3/8; Özçelik, 2022ç: 79).	Cagnam Cagnam kayalardan akan su, Böyük böyük gemileri oynadan su, Hasanıla Hüseyinün hasreti su, ‘Âyişeyle Fâtımanun nikâhı su, Ag koyunlar çevresinde yatduğı su! Ordumun haberin vergil bana! Yohsa karış verürin şimdi sana! (V86b-3/5; Özçelik, 2023a: 169).

Tablo 13

Alıntılanan kesitte de görüldüğü gibi Dresden yazmasında *Kazan Bey*, karşısına çıkan suya yurdunun durumunu manzum bir şekilde sorar ve manzumenin sonunda suya başını kurban eder. Ancak Vatikan yazmasında suyu, *Yohsa karış verürin şimdi sana!* şeklinde bir ifade ile tehdit eder. Dresden yazmasında *Kazan*’ın suya başını kurban etmesine Vatikan yazmasında tam tersi bir tutum mevcuttur.

Benzer bir farklılık *Kazan*’ın kurt ile söyleşmesinde de ortaya çıkar:

Dresden	Vatikan
Karanku ahşam olanda günü togan, kar ile yağmur yaganda er gibi turan, kazakuc atları gördüğünde kişneşdüren, kızıl deve gördüğünde bozlaşduran, agca koyun gördüğünde kuyruk çarpup kamçılayan, arkasını urup berk agılun ardın söken, karmalayup ögecün semüzin alup tutan,	Mere karanu ahşam olanda günü togan, Karıla yagmur yaganda er gibi duran, Agca koyun görende kuyruk çarpan, Âvâzı kaba köpeklere gavgâ salan, Ögecün semüzini alup kaçan, Kanlu kuyruğı üzüp çap çap yudan, Çakmakluca çobanları dün[le] yügürden, Sırtı yoluk boz kurd!

kanlu kuyruk üzüp çap çap yudan, âvâzı kaba köpeklere gavgâ salan, çakmakluca çobanları dünle yügürden! Ordumun haberin bilür misin? Degil mana! Kara başum kurbân olsun, kurdum sana! (D24b-11/25a-6; Özçelik, 2022ç: 97-99).	Ordumdan haber ver bana! Yohsa karış verürin şimdi sana! (V86b-6/7; Özçelik, 2023a: 169).
---	--

Tablo 14

Kazan’ın su ile olan söyleşisine benzer bir şekilde yukarıda alıntılanan kurt ile söyleşmede de ifade farklılıkları mevcuttur. Dresden yazmasında *Kazan*, kurda yurdunun haberini sorduktan sonra su ile olan söyleşisinde olduğu gibi kurda başını kurban eder. Vatikan yazmasında ise *Kazan*, su ile söyleşisinde olan *Yohsa karış verürin şimdi sana!* ifadesini kurt için de tekrar eder. Müstensihler yukarıda takındıkları tavrı devam ettirmektedirler.

Kazan’ın söyleştiği diğer bir varlık ise köpektir. Bu söyleşme yazmalarda şöyle ele alınmıştır:

Dresden	Vatikan
Karanku ahşam olanda vaf vaf üren, Acı ayran tökilende çap çap içen, Gelen hırsuzları korkudan, Korkuduban şamatasıyla ürkiden! Ordumun haberin bilür misin? Degil bana! Kara başum sağlığında eyülikler edem köpek sana! (D25a-9/13; Özçelik, 2022ç: 99).	Karanu ahşam olanda vaf vaf üren, Acı ayran dökülende çap çap içen, Gece hırsuz gelende gavgâ eden! Ordumdan bilürsen haber ver bana! Yohsa karış verürem sana! (V86b-9/10; Özçelik, 2023a: 169).

Tablo 15

Kazan’ın yurdunun haberini sorduğu son varlık olan köpekte de su ve kurt ile olan söyleşmesindeki ifade farklılığın aynısı mevcuttur. Dresden yazmasının sonunda *Kazan* köpeğe *Kara başum sağlığında eyülikler edem köpek sana!* şeklinde bir ifade kullanır. Ancak Vatikan yazmasında ise *Yohsa karış verürem sana!* ifadesi mevcuttur.

Boyda görülen bir diğer kurgusal farklılık, *Kazan*’ın yağmalanan yurdunu kafirlerden almak için yola çıktığı sırada *Karacuk Çoban* ile aralarında geçen konuşmada ortaya çıkar:

Dresden	Vatikan
Kazan fikr eyledi eydür: Eger çobanıla varacak olurısam kalın Oguz begleri benüm başuma kakınç kaharlar: Çoban bile olmasa Kazan kâfiri alımazdı, derler, dedi. (D26b-13/27a-3; Özçelik, 2022ç: 105-107).	Kazan çobanıla kuzıyı yedi fikr etdi, eydür: “Şimdi çobanıla kâfire varacak olursam eydeler kim: ‘Eger çoban bile varmasa Kazan kâfiri alımazdı’ deyeler” deyüp, gayret çeküp çobanı bir kaba agaca sara kodı (V87b-3/5; Özçelik, 2023a: 171).

Tablo 16

Alıntılanan kesitlerden Dresden yazmasında, “*Kalın Oguz begleri benüm başuma kakınç kaharlar* (D27a-1; Özçelik, 2022ç: 105-107), ifadesi mevcuttur. Bu ifade ile *Kazan*’ın yurdunu kurtarmaya çoban ile beraber gitmesinin Dış Oğuz beyleri tarafından ayıplanacağı endişesi ifade edilmiştir. Vatikan yazmasında da *Kazan* ayıplanma ve hor görülme endişesi taşır ancak bu ayıplanmanın kimler tarafından geleceğinden endişe ettiğini belirtmez. Vatikan yazmasının müstensihinin yazmanın genelinde Dresden yazmasının müstensihine oranla daha detaycı bir takınmış olmasına karşın, anlatının entrik kurgusu içerisinde önemli bir yeri olan bu detaya yer vermemiştir.

Kazan Bey’in iktidarının Dış Oğuz beyleri tarafından sorgulandığı, İç Oğuz beyleri ile Dış Oğuz beyleri arasında bir kıskançlık durumunun mevcut olduğu ve iktidar sorgulaması ile kıskançlığın Dış Oğuz beyleri tarafından *Kazan*’ın öldürülmesinin düşünülmesi boyutuna ulaştığı daha önce yapılan çalışmalarda ortaya

konmuştur (Özçelik, 2021b). Yazmalarda ortaya çıkan bu ifade farklılığı bu kanıyı güçlendirir.

Vatikan yazmasının anne konusunda Dresden yazmasından ayrıldığı noktaya dair yukarıda verilen örneklere benzer şekilde, *Uruz* ile *Burla Hatun* arasındaki söylemlerde de yazmalar birbirlerinden ayrılırlar:

Dresden	Vatikan
Agzun kurisun ana, dilün çürisün ana! Ana hakkı Tanrı hakkı degülmissedydi, kalkubanı yerümden turayıdum, yakanıla bogazundan tutayıdum, kaba ökçem altına salayıdum, ag yüzini kara yere depeyidüm, agzunıla burnundan kan şorladayıdum, can tatlusın sana göstereyidüm. Bu ne sözdür! Sakın kadın ana, menüm üzerüme gelmeyesin, menüm için aglamayasın. Ko beni, kadın ana, çengele ursunlar, ko etümden çeksünler, kara kavurma etsünler, kırk beg kızınun önine eletsünler. Analar bir yedüginde sen iki yegil. Seni kâfirler bilmesünler, tuymasunlar. Tâ kim sası dinlü kâfirün döşegine varmayasın, sagragın sürmeyesin, atam Kazan nâmûsını sımayasın sakın! dedi (D28b-6/29a-3; Özçelik, 2022ç: 115).	Berü gelgil ag südin emdügüm hatun anam, Ag bürçeklü ‘izzetlü cânım anam! Ko beni katın anam, çengele ursunlar, Sakın üzerüme gelmeyesin, ‘Ogul!’ deyüp benüm için aglamayasın. Ko etümden çeksünler, Kara kavurma etsünler, Kırk beg kızı önine getürsünler. Anlar bir pâre yedügi vakt sen iki pâre yegil, Seni sası dinlü kâfirler bilmesünler, Zîrâ sası dinlü kâfirün döşegine varmayasın, Sagragını sürmeyesin, Agam Kazan nâmûsını sımayasın sakın! (V88b-5/10; Özçelik, 2023a: 173).

Tablo 17

Tutsak edilen *Burla Hatun*'a kadeh sundurmak isteyen kafirlere karşılık *Burla Hatun* beraber tutsak edildiği kırk ince belli kızı ile birlikte hareket ederek gizlenir. Kafirler, *Uruz*'un etinden tutsak olan bütün kadınlara yedirmeyi düşünürler. Eti yemeyi reddeden *Burla Hatun* olacağından kimliğini açık edecektir. Bundan haberdar olan *Burla Hatun* oğlu ile söyleşir. Bu söyleşme esnasında *Uruz*'a onun etini yemeyip kendini ele vermeyi teklif eden *Burla Hatun*'a *Uruz*'un cevabı yazmalarda farklılık gösterir. Dresden yazmasında *Uruz*'un annesine cevabı sert olur ve annesine karşı şiddet içerikli sözler sarf eder. Dresden yazmasında yer alan bu ifade ve tutum Vatikan yazmasında bulunmaz ve *Uruz* Dresden yazmasında olanın zıttı bir tutum sergiler. Vatikan yazmasında geçip Dresden yazmasında yer almayan, *Berü gelgil ag südin emdügüm hatun anam, Ag bürçeklü izzetlü canum anam* (V88b-5; Tezcan ve Boeschoten, 2021: 250), ifadeleri *Uruz*'un annesine karşı şefkatli ve yumuşak bir tutum içerisinde olduğunu desteleyen ifadelerdir.

Müstensihlerin anne-oğul arasındaki konuşmada farklı tutumları açıkça görülmektedir. Kendi kişisel tercih ve görüşleri doğrultusunda ortaya çıkması muhtemel bu tutumun yazmaların birbirinden ayrıştığı noktaların bir istinsah hatası olmadığını, müstensihin metne müdahil olmasından ileri geldiğini gösterir.

4.3. Bay Böre Oğlu Bamsı Beyrek Boyu

Beyrek boyunda, *Banu Çiçek*'in *Yaltacuk* ile evlenmesi hususunda yazmalar arası kurgusal farklılıklar bulunur:

Dresden	Vatikan
Göz açuban gördüğüm, gönül verüp sevdüğüm Bânı Çiçek Yalancı oğlu Yaltacga varur olmuş (D50b-7/8; Özçelik, 2022ç: 201).	Göz açuban gördüğüm gönül verüp sevdüğüm Banı Çiçegi Yalancı oğlu Yaltacuk alur olmuş (V76a-5/6; Özçelik, 2023a: 148).

Tablo 18

Alıntılanan sahnelerde, esir olduğu kalede kendisini arayan bezirganlar ile karşılaşan ve onlara yakınlarının durumunu soran *Beyrek*, *Banu Çiçek*'in *Yaltacuk* ile evleneceği haberini alır. *Beyrek* haberi, kendisi ile beraber esir olan kırk yiğidine

aktarıırken yazmalarda farklı ifadeler kullanır. Dresden yazmasında yer alan *varur olmuş* ifadesi *Banu Çiçek*'in *Beyrek*'in ölümünü kabullenerek *Yaltacuk* ile kendi arzusu ile evlendiği izlenimi verir. Buna karşın Vatikan yazmasında ise *Banu Çiçegi Yalancı oğlu Yaltacuk alur olmuş* ifadesi mevcuttur. Vatikan yazmasında yer alan bu ifade ise *Banu Çiçek*'in *Yaltacuk* ile arzusu dışında evlendirildiği izlenimi verir. Aynı boyun farklı yazmalarda farklı anlamalar ortaya çıkarmasının sebebi müstensihlerin kelime tercihleridir.

Beyrek boyunda anlatının tümüne etki eden en büyük kurgusal farklılık ise anlatının sonunda yer alır. Kafir ile savaşıp kırk yiğidini kurtaran *Beyrek*'in evliliği hakkında yazmalarda farklı ifadeler mevcuttur:

Dresden	Vatikan
Bay Böre Begün oglancuğu <i>Beyrek</i> , Pay Bicân melikün kızın aldı, ag ban evine ag otagına gerü döndi, düğüne başladı (D62b-5/7; Özçelik, 2022ç: 249).	Melikün kızı ile <i>Beyrek</i> ahd etmişti; aldı, gerü döndi. Ag ban evine, ag otagına geldi düğüne başladı (V83b-7/8; Özçelik, 2023a: 163).

Tablo 19

Yukarıda da görüldüğü gibi Dresden yazmasında *Beyrek*'in bütün yaşananlardan sonra *Banu Çiçek* ile evlendiği açık bir şekilde ifade edilmiştir. Üstelik *Beyrek*'in kaleden kaçmasına yardım eden melikin kızına verdiği söz hikâyenin sonunda anılmaz. Dresden yazmasında yer alan bu ifade ile anlatı, *Beyrek*'in kırk yiğidini kurtardıktan sonra yurduna dönmesi ve *Banu Çiçek* ile evlenmesi şeklinde son bulur. Vatikan yazmasında ise bunun tam tersi bir ifade mevcuttur. Vatikan yazmasında *Beyrek*, kırk yiğidini kurtardıktan sonra, *ahd etmişti*, ifadesiyle hatırlatılan sözünü yerine getirir ve melikin kızını alarak yurduna döner.

Beyrek boyunun yazmalarda farklı şekillerde son buluyor olması farklı soruları da beraberinde getirir. Vatikan yazmasının sonunda *Banu Çiçek*'ten söz edilmediğine göre *Beyrek Banu Çiçek* ile evlenmez mi? Eğer *Banu Çiçek* ile evlenmeyecekse neden hapisten kaçtı ve mücadele verdi? *Beyrek* hem *Banu Çiçek* hem de melikin kızıyla mı evlendi?

Beyrek'in evliliği hadisesi, anlatılarda ortaya çıkan ve birkaç kelimenin farklı yazılmasından ibaret olan ifade farklılıklarının okuyucu nezdinde nasıl farklı anlamalara sebep olacağını gösterir. Bu örnek anlatıların müstensihin metne müdahil olması ile ne derece ayrışabileceklerini gösteren güzel bir örnektir.

4.4. Kazan Bey'in Oğlu Uruz'un Tutsak Olduğu Boy

Boyda karşımıza çıkan ilk kurgusal farklılık, *Kazan*'ın oğlu *Uruz* ile avda olduğu sırada üzerlerine gelen düşman ile savaşması esnasında babasının sözünü dinlemeyip savaş sahasına giren *Uruz*'un tutsak olması kurgusu etrafındadır:

Kuru kuru çaylara su saldum,
kara tonlu dervîşlere nezir verdüm,
yanum ala bakdugumda konşuma eyü bakdum,
umanına usanına aş yedürdüm,
aç görsem toyurdum, yalıncağ görsem tonatdum.
Dilek ile bir ogulı gücile buldum.
Yalınız ogul haberin a Kazan, değil mana!
Demez olsan yana göyne kargaram, Kazan sana!
(D71a-1/7; Özçelik, 2022ç: 283).

Kazan, oğlunun savaş sahasından kaçıp yurduna geldiğini düşünerek yurda döner. Kendisini karşılayan eşi *Burla Hatun*'un oğlunun nerede olduğunu sorduğu sahnedeki soylamalar yazmalarda farklılık gösterir. Vatikan yazmasında yer almayan bu soylama ile *Uruz*'un dünyaya gelişinin *Boğaç Han*'a benzer bir şekilde gerçekleştiği anlaşılmaktadır. Bu benzerlik *Uruz*'un esaretinin okuyucu tarafından farklı algılanmasına sebep olabilir. Oğuz halkının beylerbeyi *Kazan*'ın tek çocuğu *Uruz*'un esaretinin önemini kavranması ve daha sonra meydana gelecek olan olayların daha anlaşılır olması için bu bilgi ayrıca önemlidir. Vatikan müstensihinin belki de sözü uzatmamak için yazmaya dahil etmediği soylama, okuyucunun/dinleyicinin metnin bağlamına hakimiyetini etkilemektedir.

Anlatıda karşımıza çıkan bir diğer kurgusal farklılık entrik kurgunun düğümlerinin çözüldüğü son kısımda karşımıza çıkar. *Uruz*'un esaretten kurtulup

ailesine kavuşması esnasında orada bulunanların isimlerine dair yazmalarda farklılıklar mevcuttur:

Dresden	Vatikan
Kazan oğlu üzerine geldi, endi, elin çözdü; kuca kuca ata ile ogul görüşti (D78b-4/5; Özçelik, 2022ç: 313).	Kazan ve Borlı Hatun oğlu üzerine gelüp atdan endiler, elin çözdiler, kuca kuca görüşdiler (V99b-7-8; Özçelik, 2023a: 195).

Tablo 20

Alıntılanan kesitte de görüldüğü gibi Dresden yazmasında sadece *Kazan*’ın adı anılırken Vatikan’da annesi *Burla Hatun* da anılır. *Boğaç Han Boyu* ile *Salur Kazan*’ın *Evinin Yağmalandığı Boy* arası ebeveyn adlarının anılması konusunda benzer bir durum söz konusudur.

Vatikan müstensihinin annelerin adını anmayı ihmal etmemesi kasıtlı bir tutumdan ileri geliyor olabilir. Bu durum bizlere müstensihlerin kendi kişisel tercihlerini metne müdahil olarak yansıtabileceklerini gösterir.

4.5. İç Oğuz’a Dış Oğuz’un Asi Olup Beyrek’in Öldüğü Boy

Anlatının başında *Kazan*’ın yağmaya Dış Oğuz beylerini çağırmasının Dış Oğuz beyleri tarafından öğrenilmesinde farklılık ortaya çıkar:

Dresden	Vatikan
Taş Oguz beglerinden Aruz, Emen ve kalan begler bunu eşitdiler eyitdiler ki ‘Bak bak! Şimdiye degin Kazanun evin bile yagma ederidük. Şimdi neçün bile olmayavuz)’ dediler. (D147b-13/148a-2; Özçelik, 2022ç: 589-591).	Taş Oguz begleri bunu eşidüp eyitdiler: “Bak bak! Şimdiye degin Kazanun evi yagmalandukda hep bile olurduk. Şimdi suçumuz nedür ki bile bulunmaduk?” dediler (V103b-12/104a-1; Özçelik, 2023a: 139-140).

Tablo 21

Alıntılanan kesitte görüldüğü gibi Dresden yazması, ortaya çıkan bütün kötülüklerin kaynağı olarak merkeze *Aruz*'u koymuştur. Yazmada önce *Aruz* ve *Emen*, daha sonra kalan Dış Oğuz beyleri anılır. Öncelikle *Aruz*'un adının anılması yaşanan olayların müsebbibi olarak merkeze *Aruz*'un alındığının göstergesi olarak okunabilir. Dresden yazmasındaki bu tutumun aksine Vatikan yazması ise olayların sorumlusu olarak daha genel bir ifade kullanarak Dış Oğuz'un tamamını gösterir. Yazmada *Aruz*'un veya başka bir beyin adı anılmaz ve genel bir ifade ile Dış Oğuz beyleri anılır.

Bu tutumu destekleyecek bir diğer kurgusal farklılık *Kılbaş*'ın *Kazan*'ın izniyle Dış Oğuz'a gelmesinde ortaya çıkar:

Dresden	Vatikan
Kılbaş eydür: Hanum, men varayın, anlarun dostlığın düşmenlığın bileyn? Dedi. Kazan eydür: Sen bilürsin, var, dedi. Kılbaş birkaç âdem ile binüp Kazanun tayısı Aruzun evine geldi (D148a-8/11; Özçelik, 2022ç: 249).	Kılbaş eydür: “Hanum, ben varayın, anlarun dostlığın düşmenlugın bileyim?” dedi. Kazan: “Sen bilürsin” dedi. Kılbaş birkaç adamıla binüp Taş Oguz begleri tarafına gitdi. Vardı, Taş Oguz beglerinden Aruz evine kondı (V104a-6/8; Özçelik, 2023a: 204).

Tablo 22

Yukarıda da görüldüğü gibi Dresden yazmasında *Kılbaş* doğrudan *Aruz*'un evine gider. *Kılbaş*'ın doğrudan *Aruz*'un evine gitmesi Dresden yazmasında sorunların kaynağı olarak *Aruz*'un görüldüğü tutumunu devam ettirir. Vatikan yazmasında ise *Kılbaş* önce Dış Oğuz'un içine gelir ve daha sonra Dış Oğuz beylerinden biri olan *Aruz*'un evine gelir. Dresden yazmasında, sorunun kaynağı olarak görmenin aksine Dış Oğuz'un lideri konumundaki *Aruz*'un ziyareti izlenimi vardır.

Müstensihin anlatı genelinde takındığı tavrın bir başka örneği de Dış Oğuz beylerinin kendi aralarındaki söyleşmelerinde ortaya çıkar:

Dresden	Vatikan
---------	---------

Aruz eydür: Kazan bize Kılbaşı göndermiş. Elüm günüm çapıldı, kara başum bunlu oldı, tayum Aruz mana gelsün, demiş (D149a-10/11; Özçelik, 2022ç: 249).	Aruz eydür: “Kazan Kılbaşı göndermiş. ‘Elüm günüm çapıldı, kara başum bunlu oldı. Dayım Aruz Taş Oguz begleri ile gelsün’ demiş (V104b-13/105a-2; Özçelik, 2023a: 205-206).
---	--

Tablo 23

Yukarıda alıntılanan kesitlerden Dresden yazmasında *Aruz*’un merkezde olma durumu devam eder ve *Kazan*’ın yardıma çağırdığı kişi olarak sadece *Aruz*’un adı anılır. Vatikan yazmasında ise *Aruz* ile beraber Dış Oğuz beyleri de anılır ve Dresden yazmasının tersi bir tutum vardır.

Değerlendirme

Yazmalarda mevcut kurgusal farklar okuyucu açısından farklı anlamalara sebep olur.

Anlatılarda ortaya çıkan ve göz takılması, atlama vb. şekillerde ortaya çıkan farklılıklar metnin bağlamını genel itibariyle çok değiştirmez. Bu farklılıklar birkaç harf veya kelimedenden oluşan yapılardır. Müstensihin atlamaları bilinçli olarak yaptığı örnekler de mevcuttur. Bilinçli atlamalara örnek olarak bir soylamanın eklenmemesi, sözün uzun tutulduğu yerlerin anlatıdan çıkarılması gibi durumlar gösterilebilir. Vatikan yazması müstensihinin bilinçli tasarrufa sıkça başvurduğu görülmektedir. Bunun sonucu olarak da iki yazma birbirinden farklılaşmaktadır. Bu atlamaların bilinçli olduğu düşüncesini destekleyen sebep, eksikliklerin gözden kaçamayacak veya atlanamayacak büyüklükte yapılar olmalarıdır. bilinçsiz atlamalar birkaç harf veya kelime boyunda kalırken bilinçli atlamalar büyük bir soylamanın eksikliği, birkaç satırlık kesitin atlanması vb. şekillerde ortaya çıkmaktadır. Bu durum da bu atlamaların bilinçli olduğunu düşüncesini destekler.

Vatikan müstensihinin bu tarz bir tasarrufta bulunmasının farklı sebepleri olabilir. Kâğıt ve mürekkebe ulaşmanın zor olduğu bir dönemde yazıya alınan yazma, bu imkânların kısıtlılığından ötürü kısa tutulmak istenmiş olabilir. Bu doğrultuda

müstensih sözün uzadığını düşündüğü yerleri bağlamı değiştirmeden kırpılmış olabilir. Diğer bir sebep ise müstensihin kişisel tercihleri olabilir. *Salur Kazan'ın Evinin Yağmalandığı Boy*'da yer alan *Uruz* ile annesinin arasındaki konuşmada yer alan ifadeler müstensih tarafından uygun görülmediği için kırpılmış denilebilir. Müstensih, amacı çocuğunu korumak olan bir anneye edilen ağır ve şiddet içerikleri söylemlere yer vermemek istemiş olabilir. Vatikan yazması müstensihinin anneler konusunda ayrı bir hassasiyeti mevcuttur yorumu da yapılabilir. Nitekim bu görüşü destekleyecek nitelikte benzer durumlar farklı boylarda da mevcuttur. Vatikan yazmasında Dresden yazmasından farklı olarak *Dirse Han Oğlu Boğaç Han Boyu*'nun sonunda, *Salur Kazan'ın Evinin Yağmalandığı Boy*'da kafirlerin esir ettiği ve *Kazan'ın kurtardığı* kişilerin arasında, *Kazan Bey'in Oğlu Uruz'un Tutsak Olduğu Boy*'un sonunda anne anılır.

Ankara yazmasının müstensihi mukaddimede yer alan kadın adları ve soylamalar konusunda olduğu gibi boyun kurgusunda da diğer yazmalardan farklı bir tavır takınmıştır. Dresden, Bursa ve Vatikan yazmalarından farklı kurgulara yer veren Ankara yazması müstensihi, okuyucu açısından farklı anlamalara sebep olacak şekilde metin üzerinde tasarrufta bulunmuştur.

Müstensihlerin yazmanın yaratımında bilinçli tasarruflarda bulunabileceğinin bir diğer göstergesi ise boylarda bulunan birbirinden ayrı kurgulardır. Boylarda yazmalar arasında büyük kurgusal farklılıklar mevcuttur ve farklılıklar okuyucuda ayrı anlamalara sebep olmaktadır. Müstensih tasarrufu ile ortaya çıkan kurgusal farklılıklara örnek olarak *Dirse Han Oğlu Boğaç Han Boyu*'nda kırk namerdin baba ve oğul hakkındaki planlarının farklılığı ve *Bay Böre Oğlu Bamsı Beyrek Boy*'unun sonunda Beyrek'in evliliği hakkındaki ayrı kurgular örnek olarak gösterilebilir. Bu örneklerden hareketle müstensihlerin, yazmanın yaratımı esnasında farklı kurgulamalara başvurduğu söylenebilir.

Yazmalarda yer alan Kazılık Koca Oğlu Yegenek boyunda okuyucu nezdinde farklı anlamalara sebep olacak kurgusal farklılıklar tespit edilmemiştir.

5. Dede Korkut Yazmalarında Kişi Adları

Dede Korkut yazmaları zengin bir kişi kadrosuna sahiptir. Yazmalarda anılan ortak kişi adlarının tespiti ve farklılıklarının değerlendirilerek ortaya konması eserlerin daha iyi anlaşılmasını sağlayacaktır. Kişi kadrosu bakımından benzerlik ve farklılıkların ortaya konması, yazmaların birbiri ile olan etkileşimi ve tarihi gelişimi hakkında yorum yapma imkânı sağlayacaktır.

Yazmalarda yer alan kişiler ana karakter/başkahraman, yardımcı karakter ve tip şeklinde üç başlık altında tasnif edilecektir. Boyların kurgusu içerisinde merkezi konumda bulunan ve anlatının ana hatlarının etrafında geliştiği karakterler ana karakter/başkahraman olarak ele alınacaktır. Boylarda ana karakter/başkahraman olmayan ve anlatıların kurgusu içerisinde ikinci derece öneme sahip kişiler ise yardımcı karakter olarak değerlendirilecektir. Boyların kurgusu içerisinde bir etkisi olmayan ve anlatıların muhtelif yerlerinde anılan karakterler ise tip olarak tasnif edilecektir.

5.1. Dresden Yazmasında Kişi Adları

Dresden yazmasında yer alan ve boyların başkahramanı olarak yer alan kişiler aşağıda verilmiştir:

Aruz Koca	Banı Çiçek	Basat	Begil	Begil Oğlu Emren	Beyrek
Bogaç Hân	Borla Hatun	Deli Dumrul	Depegöz	Dirse Hân	Egrek
Kan Turalı	Kazan	Oruz	Selcan Hatun	Segrek	Yegenek

Tablo 24

Yukarıdaki tabloda da görüldüğü gibi Dresden yazmasında yer alan 12 boyun ana karakterleri, yazmada yer alan boyun kurgusunda merkezi konumda bulunan kişilerdir. *Basat, Begil, Emren, Beyrek, Bogaç Han, Deli Dumrul, Depegöz, Dirse Han, Kan Turalı, Kazan, Oruz, Segrek ve Yegenek* boyların başlığında bizzat adları geçen ve boyun kurgusunda birincil derecede öneme sahip ana

karakterler/başkahramanlardır. *Banu Çiçek*, *Borla Hatun*, *Egrek* ve *Selcan Hatun* ise boyların başlığında adı anılmayan ancak anlatıların kurgusunda birinci derece öneme sahip kişilerdir. Boylarda yer alan ana karakterler/başkahramanlar genel olarak bir ailenin bireyleri (baba-oğul, abi-kardeş, anne-çocuk vb.) şeklinde karşımıza çıkar. *Baba Kazan*, anne *Borla Hatun*, oğul *Oruz*, baba-oğul *Bogaç Hân* ile *Dirse Hân* ve abi kardeş *Egrek* ile *Seyrek* bu duruma örnektir.

Dresden yazması ve Dede Korkut anlatılarının, Oğuz halkının ileri gelenlerinin yaşadıkları olumsuzlukları, esaretlerini, karşılaştıkları tehditler ile mücadelelerini veya bütün Oğuz'un karşılaştığı toplumsal sorunları konu alan anlatılardan oluştuğu söylenebilir. Tepegöz anlatısında tehdit bütün Oğuz'a yönelikken, *Kazanın Evinin Yağmalandığı Boy*'da tehdit Oğuz'un beylerbeyi *Kazan* ve ailesine yöneliktir.

Alp Rüstem	Arşun oğlu Direk Tekür	Bay Bîcân Beg
Bay Böre Beg	Bayındır Hân	Bıyığı Kanlı Bügdüz Emen
Budak	Dedem Korkut	Deli Karçar
Delü Tundar	Dönebilmez Dölek Evren	Gaflet Koca oğlu Şer Şemse'ddin
Kanlı Koca	Kara Budak	Karacuk Çoban
Kara Göne	Kazılık Koca	Kılbaş
Kıyan Selcük	Konur Koca oğlu Saru Çoban	Şöklı Melik
Öşün Koca	Ters Uzamış	Yalancı Oğlu Yaltacuk

Tablo 25

Dresden yazmasında yer alan yardımcı karakterler, boylarda meydana gelen olayların merkezinde olmayan ve kurgu içerisinde ikinci derece öneme sahip kişilerdir. Bu kişiler, ana kahramanın/başkahramanın mücadelesinde yanında bulunan, yol gösteren, yardımcı olan kişiler olarak karşımıza çıkar. *Kan Turalı*'nın babası *Kanlı Koca*, oğlunun *Selcan Hatun* için vereceği mücadelenin yaşanmasında önemli bir etkiye sahiptir. *Bay Böre Beg* oğlunu *Banu Çiçek* ile beşik kертmesi yaparak anlatının devamında gelişecek olan olaylara yön vermiştir.

Bunu tam tersi bir şekilde ortaya çıkan yardımcı karakterler de mevcuttur. Bu tarz yardımcı kişiler ise ana karakterlerin/başkahramanların başlarına gelen

olumsuzlukların sebebi olan, karşılarında engel olarak çıkan vb. kişilerdir. Kahramanların mücadele ettikleri kafir beylerinden *Arşın Oğlu Direk Tekür* ve *Şökli Melik*, peri kızına tamah ederek Oğuzu tehlikeye sürükleyen *Konur Koca oğlu Saru Çoban*, *Beyrek*'in öldüğü yalan haberini getirerek *Banı Çiçek*'le evlenmek isteyen *Yalancı oğlu Yaltacuk* bu duruma örnek olarak gösterilebilir.

Ag Melik	Bogacuk Melik	Bogazça Fatma
Delü Evren	Demür Egüci	Demür Tonlu Mamak
Düger	Ense Koca oğlu Okçı Kozan	Eylik Koca oğlu Alp Evren
Eylik Koca oğlu Sarı Kulmaş	Kapak Kan	Kara Aslan Melik
Kara Çekür	Kıpçak Melik	Kırk Kınuk
Kısırca Yenge	Kıyan Egüci	Sofi Sandal Melik
Sogan Sarı	Togsun oğlu Rüstem	Yagrıncı oğlu El Almış
Yapagulu Koca	Yahhân	Yünlü Koca

Tablo 26

Dresden yazması içerdiği tipler bakımından zengindir. Yazmada yer alan tipler, boyların kurgusu içerisinde bir etkiye sahip olmayan ve tek bir yönü ile sunulmuş olan kişilerdir. Tipler, çoğunlukla Dede Korkut anlatıları içerisinde bir ya da birkaç defa anılan ve hakkında hiçbir bilgi verilmeyen kişilerdir. *Kısırca Yenge*'nin *Beyrek* boyunun entrik kurgusuna bir etkisi yoktur ve *Bogazca Fatma* gibi *Banı Çiçek*'in yerine oynayan kadınlardan biridir.

5.2. Vatikan Yazmasında Kişi Adları

Vatikan yazmasında yer alan ve boyların başkahramanı olarak yer alan kişiler aşağıda verilmiştir:

Arüz	Banı Çiçek	Beryek (Beryik, Beyrek)	Bogaç Han	Borlı Hatun
Dirse Han	Kazan	Oruz	Yegler Başı Yegenek	

Tablo 27

Dresden yazmasında bulunan 6 boyu içeren Vatikan yazmasında yer alan ana karakterler/baş kahramanlar bu eksiklikten dolayı daha kısıtlıdır. Yazmalarda ortak olarak bulunan boylarda yer alan ana karakterler/başkahramanlar örtüşmektedir. Vatikan yazmasında ana karakterler/başkahramanlar, Dresden yazmasındaki ile aynı fonksiyona sahiptir.

Arşun oğlu Direk Tekür	Bay Bicân Beg	Bay Böre Beg	Bayındır Han
Bügdüz Emen	Dede Korkut	Delü Dundar	Delü Karçar
Dönebilmez Dölek Evren	Kara Budak	Karacık Çoban	Kara Göne
Kazılık Koca	Kılbaş	Sögli Melik	Yalancı oğlu Yaltacuk

Tablo 28

Ana karakterler/başkahramanlarda olduğu gibi yardımcı karakterler de Dresden yazmasına göre daha kısıtlı olarak Vatikan yazmasında bulunur. Kişilerin anlatılardaki yeri ve durumları her iki yazmada ortaktır. Ana karakterlerin/başkahramanların yardıma ihtiyacı olduğunda onların yardımına koşan kişiler boylarda genel olarak ortaktır. Dresden yazmasında Kazan'ın elçisi olarak Dış Oğuza giden ve durumlar hakkında bilgi edinen Kılbaş, Vatikan yazmasında da aynı fonksiyon ile ortaya çıkar.

Benzer bir şekilde Vatikan yazmasında, ana karakterlerin/başkahramanların başlarına gelen olumsuzlukların sebebi olan, karşılarında engel olarak çıkan vb. kişiler de Dresden yazması ile örtüşür. Kahramanların mücadele ettikleri kafir beylerinden *Arşun oğlu Direk Tekür* ve *Şögli Melik* Vatikan yazmasında da mevcuttur. Bu bakımdan yazmalar birbirleri ile paralel ilerler.

Ag Melik	Barasar	Bogacık Melik
Bogazca Fâtıma	Delü Evren	Demür Güci
Dügür	Elalmış	Eylik Koca oğlu Alp Evren
Eylik Koca oğlu Sarı Kulmaş	Gaflet Koca oğlu Şer Şemseddin	Kapcak Melik

Kara Aslan Melik	Kara Tekür Melik	Kara Tügen Melik
Kısırca Yenge	Sofi Sandal Melik	Sogan Saru
Togsun oğlu Rüstem	Yayhan Keşiş oğlu	

Tablo 29

Ana karakter/başkahraman ile yardımcı karakter de olan kısıtlılığın aksine tip bakımından Vatikan yazması Dresden yazması ile büyük oranda örtüşür. Vatikan yazmasının hacim olarak kısıtlı olmasına karşın tip sayısı bakımından Dresden yazmasına yakın olmasından hareketle Dede Korkut anlatı geleneği hakkında yorumlar yapılabilir. Dede Korkut anlatılarında ana karakterler/başkahramanlar değişse de tipler genel olarak boylarda tekrar edilen aynı tiplerdir. Buna yakın bir durum yardımcı kişiler için de geçerlidir. Farklı boylarda farklı Oğuz kahramanlarının yardıma koşan beyler geneli itibariyle ortaktır. Tipler ve yardımcı karakterlerin benzerliğinden hareketle, Dede Korkut anlatı geleneği içerisindeki boyların bir bütünün parçaları olduğu yorumu yapılabilir. Dresden yazmasında yer alan ana karakterlerin/başkahramanların ve yardımcı karakterlerin örtüşmesine ek olarak *Kısırca Yenge*, *Kara Tekür Melik*, *Gaflet Koca oğlu Şer Şemseddin* vb. yardımcı karakterler de yazmalarda fonksiyon ve isim olarak paralellik göstermektedir.

Vatikan yazmasında tip olarak yer alan *Barasar* ve *Elalmış* diğer yazmalarda adı geçmeyen kişilerdir.

5.3. Günbed Yazmasında Kişi Adları

Günbed yazmasında ana karakter/başkahraman olarak ele alınabilecek tek kişi *Kazan Bey*'dir. Yazmada yer alan iki boyda da ana karakter/başkahraman *Kazan*'dır. Günbed yazması, diğer yazmalardan farklı olarak bir Oğuznameler mecmuası değil *Kazan Bey Oğuznamesi*dir. Bu durum Günbed yazmasının *Kazan Bey Oğuznamesi* olarak adlandırılmasının doğruluğunu destekler niteliktedir¹.

Afşar	Bayındır Padişâh	Gıyan oğlu Delü Dünder
Kara Budağ	Kara Göne	Lele Kılbaş

¹ Günbed yazmasının *Kazan Bey Oğuznamesi* olarak isimlendirilmesi konusunda Sadettin Özçelik'in konu hakkındaki açıklamalarına bakılabilir (2021: 11-14).

Tablo 30

Yazmada yer alan yardımcı karakterler, Kazan'ın mücadelelerinde ona yardım eden Oğuz beyleri olarak karşımıza çıkar. Yazmanın ana karakteri/başkahramanı tek başına Kazan olduğu için yardımcı karakterlerin de hepsi Kazan'ın çevresinden kişilerdir.

Afşar adlı Oğuz beyi sadece Günbed yazmasında mevcuttur. *Afşar* adlı Oğuz beyi hakkındaki soylama Günbed yazmasının başında şu sözlerle verilir:

Andan öte varanda

Bayındır Pâdişahdan Bicen Pâdişaha elçi geden,

Alay Hânıla Bulay Hânun Belh ile Buhârada başın kesen,

Kır Barağın ellerini yetgec alan,

Kayıdışda Bicen Pâdişahun gazabına düşübeni sitem çeken,

Yetmiş yerde ak endâmı üstine fitile koyan,

Kayıdışda Kaplantunun gediginde dayısı Konur Alpun boynın uran;

Kalın oymak böyüğü,

Marekeler çiçeği,

Kurçı başı *Afşar* kimi yeg kemândâr ohçı olsa (G26.9-27.2; Özçelik, 2021a, 159-161).

Günbed yazmasının başında yer alan bu soylamaya ek olarak *Salur Kazan'ın Aras ile Kars Kalesini Aldığı Boy*'da da Kazan'ın kafirlerle olan savaşında sağ kanattan hücum eden kişi *Afşar* yer alır. Boyda *Afşar* yine adına soylama bulunan Oğuz beylerindendir ve şu sözler ile anılır:

Sağdan kimi saldum:

Bayındırdan Bicen Pâdişaha elçi varan,

Varduğında Alay Hânılan Bulay Hânı devire basan,

Kıl Barakun başın kesen,

Kayıdışda Kaplantu gediginde dayısı Konur Alpun boynın uran,

Al aygırı Pâdişâh Bayındırdan cüldü kapan,

Marekeler çiçeği kurçı başı Hân *Afşar*ı sağdan saldum (G50.2-.7; Özçelik, 2021a, 207).

Günbed yazmasında yer alan bu soylamalardan Afşar hakkında birtakım bilgiler ediniyoruz. Bayındır Han'ın elçiliğini yaptığı, Alay Han ve Bulay Han adında iki hanın ve aynı zamanda dayısı Konur Alp'in başını kestiği, Kır Barak'ın illerini aldığı, seçkin bir okçu olduğu Afşar hakkında edindiğimiz bilgilerdendir. Birden fazla kahramanlığından söz edilen ve nitelikleri övülen *Afşar*'ın önemli bir Oğuz beyi olduğu anlaşılmaktadır.

Ala Demür Kâfir Hân	Alay Hân	Bicen Padişâh	Borla Hatun	Bulay Hân
Dede Korkut	Emen	Kıl Barak	Konur Alp	Ucân Hân
Yegenek				

Tablo 31

Ala Demür Kâfir Hân, Alay Hân, Bicen Padişâh, Bulay Hân, Kıl (Kır) Barak, Konur Alp, Ucân Hân adı sadece Günbed yazmasında geçen kişilerdir. Bu kişilerden *Alay Hân, Bicen Padişâh, Bulay Hân, Kıl (Kır) Barak, Konur Alp*, yardımcı kişilerden olan ve yine adı sadece Günbed yazmasında geçen *Afşar*'ın soylamasında adı geçen kişilerdir.

Diğer yazmalarda ana karakter/başkahraman olan *Borla Hatun*, Günbed yazmasında tip olarak karşımıza çıkar. Yazmada yer alan boyların kurgusunda bir etkiye sahip değildir. *Borla Hatun*'un adı Günbed yazmasında sadece bir defa, *Kazan* hakkında biyografik bilgilerin işlendiği 17. soylamada geçer.

Diğer yazmalarda yardımcı karakter olarak karşımıza çıkan *Dede Korkut*, Günbed yazmasında *Borla Hatun* gibi tip olarak karşımıza çıkar. Dede Korkut, Dresden ve Vatikan yazmasında boyların kurgusunda ikincil derece öneme sahip bir kişi olarak yer alır. Günbed yazmasında soylamalar ve boylarda bulunmasına karşın Dede Korkut, anlatıların kurgusunda bir etkiye sahip değildir.

Değerlendirme

Dede Korkut anlatılarının en hacimli kaynağı olan Dresden yazması zengin bir kişi kadrosuna sahiptir. Bireylerin bir kısmı yazmada adına boy bulunan, Oğuzların önemli kahramanlarıdır. Boylarda bu kahramanların başlarından geçen olaylar ile onların kahramanlıkları anlatılır ve Oğuzların hiyerarşik düzeninde üst konumda

bulunurlar. Yazmada yer alan diğer Oğuz kahramanları ise tip ve yardımcı karakter olarak karşımıza çıkar. Genellikle boylara adı da verilen asıl kahramanın macerasında kahramana yardımcı olan, onunla beraber yol alan veya anlatı içerisinde anılan ancak hakkında bilgi verilmeyen karakterlerdir.

Vatikan yazmasının Dresden yazmasına oranla hacim olarak daha kısıtlı olmasından dolayı daha az kişi adı yer alır. Dresden yazmasında yer alan boylardan farklı bir boy barındırmaması nedeniyle Vatikan yazmasında yer alan kişi adları büyük oranda Dresden yazması ile örtüşür. Eksik olan kişi adları Vatikan yazmasında yer almayan boylardan kaynaklanır.

Günbed yazmasında kişi kadrosunun kısıtlılığının nedeni yazmanın sadece Kazan Bey'i konu alan bir Oğuzname olmasından ileri gelir. Bu özelliğinden dolayı yazmada fazla kişi adı geçmez. Yazmada adı geçen kişilerin çoğunluğu ise boyların kurgusu içerisinde değil yazmanın başında bulunan soymalarda bulunur. Yeni bir form ve içeriğe sahip olan Günbed yazması, kişi adları bakımından diğer kaynaklar ile örtüşmekle beraber farklı noktalara da sahiptir. Adlarından soylamalarda epitetler ile bahsedilen Oğuz beyleri ve diğer kişiler büyük oranda diğer kaynaklarda da adı geçen karakterlerdir. *Emen, Kara Budak, Kara Göne, Yegenek* buna örnek olarak gösterilebilir. Ancak *Afşar* diğer yazmalarda adı geçmeyen bir Oğuz beyidir. *Afşar*'ın adına ilk defa Günbed yazmasında rastlanılıyor olmasına karşın hakkında iki soylama mevcuttur.

Hacim bakımından en küçük yazma Ankara yazmasıdır. Yazmanın başında yer alan Oğuz Kağan Destanındaki kişiler, Dede Korkut anlatı geleneğinin kişileri değildir. Yazmada bulunan tek boyun *Dirse Han Oğlu Boğaç Han* boyu olması nedeniyle yazmada sadece Dirse Han, Boğaç Han, Bayındır Han ve Dede Korkut'un adı geçer.

Dede Korkut anlatılarından kesitler içeren tarihi kaynaklardan TSO'da bazı Oğuz kahramanlarının adları anılır. *Bayındır Hân, Salur Kazan, Dede Korkut, Öcen Koca oğlu Emen Beg, Kara Göne Beg, Beg Barı (Beyrek), Kanlı Koca oğlu Kan Turalu, Delü Dunder Beg, Alp Rüstem, Ürölmüş Hân (Basat), Togrul Sultan (Deli Dumrul)* TSO'da adı geçen Oğuz kahramanlarıdır. Adı geçen bu kahramanlar Dresden ve Vatikan yazması ile paralellik gösterir. Ayrıca *Deli Dumrul*'un *Togrul Sultan, Basat*'ın

ise *Ürölmüş Hân* olarak adlandırılması dikkat çeker. Yazmada başvuru olan diğör bir tarihi kaynak olan ŞT’de ise Kazan’ın adı anılır.

Temelini Dede Korkut anlatılarının müstensih tarafından yeniden yaratımı düşüncesinin oluşturduğu tezde bu başlık yeni yorumlar yapma imkân vermektedir. Yazmaların ve tarihi kaynakların müstensihleri eserleri oluştururken Dede Korkut anlatı geleneğinin sınırlarına sadık kalmışlardır. Metin üzerindeki tasarrufları yazmanın ana hatlarına, verilmek istenen mesaja ve anlatının bağlamına aykırı değildir. 5 yazma ve 2 tarihi kaynakta geçen kahraman adlarının ortak olması bu görüşü desteklemektedir.

Müstensihlerin Dede Korkut anlatı geleneğinin sınırlarına sadık kalmalarına karşın bazı istisnai durumlar da mevcuttur. Topkapı Sarayı Oğuznamesi’nde *Ellerşe oğlu Etil Alp* ve Günbed yazmasında *Afşar*, *Bulay Hân*, *Kıl Barak*, *Konur Alp*, *Ucân Hân* adına diğör yazmalarda rastlanmayan Oğuz beyleridir. Yazmalar arasında ortaya çıkan bu tarz bir ayrılık farklı sebeplerden dolayı ortaya çıkabilir.

6. Dede Korkut Yazmalarında Ortak Konular

Dede Korkut anlatı geleneği; Türk toplum hayatında kültürün devamlılığını sağlamak, gelenek, adet, inanış vb. unsurları gelecek kuşaklara aktararak değerler eğitimlerini informal bir şekilde gerçekleştirmek, tarihi olayları toplumsal hafızada kalıcı kılmak gibi bir dizi işlevi yerine getirir. Değişen zaman ve mekâna bağlı olarak ozanlar tarafından Dede Korkut anlatılarına yeni birtakım unsurlar eklenmiştir. Metne eklenen unsurların sebebi olarak İslamiyet'in kabulü, konar-göçer hayattan yerleşik hayata geçiş, değişen coğrafya ve yeni komşu kültürlerin etkisi gibi birçok etken sayılabilir.

Bu bölümde Dede Korkut yazmaları iki farklı gruba ayrılarak incelenecektir. Birinci grup Dresden, Vatikan, Ankara ve Bursa yazmalarıdır. Birinci gruptaki dört yazma, birtakım farklılıklar içermesine rağmen muhteva ve şekil olarak ortak olduklarından bir arada incelenecektir. İkinci gruptaki tek yazma yalnızca Günbed yazmasıdır. Günbed yazması, ilk grupta yer alan yazmalar ile aynı anlatı geleneğinin ürünü olmasına karşın ayrı bir şekil ve muhteva ile yazılmış olması bakımından diğerlerinden ayrılır. Konumuzu ilgilendirmesi bakımından kaynak olarak kullanılacak diğer iki eser ise Topkapı Sarayı Oğuznamesi ve Şecere-i Terakime'dir. Çünkü bu eserlerde Kazan Bey ve diğer Oğuz beyleri hakkında kesitler geçmektedir.

6.1. Dede Korkut Yazmalarında Kazan Bey'e Dair Ortak Kesitler

6.1.1. Kazan Bey'in Kazan Adını Alması

Kazan Bey'in ad alması, Günbed yazması ile Şecere-i Terakime'de farklı şekillerde ve şu sözlerle ifade edilmektedir:

Günbed	Şecere-i Terakime
Ala Demür Kâfir Handan gelen altı degül altmış batman gazanıdı. İç Oğuzun Dış Oğuzun ağaları boş yerinden götüre bilmezdi.	Bir kazanga kırk bir atnın etin saldı, Ol kazannı sol eligi birlen aldı, Sag eligi birlen elge üleştürdi, Alplar begler, kören bar mu Kazan kebi?

İçine lali çağır doldurdum, ak dalımun üstüne hub götürdüm. Kara kazanı boşadubanı yere koydum. Adum Delü Dönmeziken ad gazanan Gazanıdum. (G38-14/G39-5; Özçelik, 2021a: 183-185).	(Ölmez, 2020: 196)
--	--------------------

Tablo 32

Yukarıdaki tabloda görüldüğü gibi Günbed yazmasında kahramanın adı *Delü Dönmez* iken gösterdiği bir hüner sonucunda *Kazan* adını aldığı anlaşılmaktadır. Bu soyda anlatılan olaya göre, *Ala Demür Kafır Han*'dan gelen altmış batman ağırlığındaki kazan *İç Oğuz* ve *Dış Oğuz* beyleri tarafından yerinden kaldırılamaz. *Delü Dönmez* kazanın içine şarap doldurarak omuzunun üzerine kaldırır ve daha sonra içindeki şarabı boşaltıp kazanı tekrar yere bırakır. Böylece *Delü Dönmez*, *Kazan* adını almış olur.

Günbed yazmasında yer alan bu kesit Şecere-i Terakime'de de geçer. Anlatılan olay ortak olmasına karşın kaynaklar arasında farklılıklar vardır. Günbed de kazanın içine şarap doldurup boşaltmasından söz edilmesine karşın Şecere-i Terakime'de şarabın yerini at eti alır. Bir diğer farklılık Günbed'de bu hüner sonrası *Delü Dönmez*'in *Kazan* adını aldığı söylenmiştir. Şecere-i Terakime'de ise bu konudan söz edilmez. Bu kesit Şecere-i Terakime'de yalnızca *Kazan*'ı övmek amacıyla söylenir.

6.1.2. Kazan Bey'in Ak Hisar Kalesini Alması

Dresden yazması ve Topkapı Sarayı Oğuznamesi'nde *Salur Kazan*'ın *Ak Hisar Kalesi*'ni alması kesiti bulunur. *Kazan*'ın *Ak Hisar Kalesi*'ni alması hususu Dresden yazmasında *Salur Kazan Tutsak Olub Oğlu Uruz Çıkardığı Boy*'da *Kazan*'ın kafirlere karşı ironik bir şekilde kendini övdüğü kısımda, Topkapı Sarayı Oğuznamesi'nde ise müstensih tarafından *Kazan*'ın övüldüğü bölümde şu sözlerle geçer:

Dresden	Topkapı Sarayı Oğuznamesi
Atıla Karun eline çapkun etdüm, Ak Hisar kal'asınun burcın yıkdum.	Akça Hisarın eglik salup alan

Ag akça getürdiler, puldur, dedüm. Kızıl altun getürdiler bakırdur, dedüm. Ala gözlü kızın gelinin getürdiler, aldanmadum. Kelîsâsını yıkdum, mescid yapdum; altunı gümüşî yağmalatdum. Anda dahı erem, yegem, deyü öginmedüm. (D142a-1/5: Özçelik, 2022ç: 567).	Görklü yüzlü güzel kızların oğlanların bolun süren Kanlu kafır ellerine kan kaşanduran Kara başların bunlu eden Oglancukların ağlaşturan İtlerin uluşduran Tavukların kagıldaşturan Ulaş oğlu Salur Kazan Beg. (TSO 32-34: Tezcan, 2020: 38-39).
---	---

Tablo 33

Yukarıdaki metinlerde de görüldüğü gibi Dresden yazmasında *Kazan*, kendisine teklif edilen armağanlara (*ak akça*, *kızıl altun*, *ala gözlü kız*) aldanmayıp *Ak Hisar* kalesini alır ve mescit yaptırır. Altın, gümüş gibi ganimetleri beylerine yağmalatır. *Ak Hisar* Kalesini almış olmasına rağmen yaptığı kahramanlıkla övünmek istemediğini söyler

Topkapı Sarayı Oğuznamesi'nde *Kazan*'ın aldığı kalenin ismi *Ak Hisar* yerine *Akça Hisar* olarak ifade edilir. Olay örgüsü noktasında yazmalarda arasında farklılıklar vardır. Dresden yazmasında *Kazan*'ı aldatmak için kendisine çeşitli armağanlar sunulur. Topkapı Sarayı Oğuznamesi'nde ise böyle bir ifade yer almaz. Dresden yazmasında *Kazan*'ın ağzından anlattığı bu olay Topkapı Sarayı Oğuznamesi'nde ozanın ağzından aktarılır.

6.1.3. Kazan Bey'in Kars Kalesi ile Aras'ı Alması

Kazan Bey'in *Kars Kalesi* ve *Aras*'ı alması Dresden yazması ve Topkapı Sarayı Oğuznamesi'nde şu sözlerle anlatılır:

Dresden	Topkapı Sarayı Oğuznamesi
Bin bin erden yağı gördümise oyunum dedüm.	Bin er gördüğümde ben Kazan bıyık burdum Beş bin eren gördüğümde ben Kazan boşanmadum

Yigirmi bin er yagı gördümise yaylanmadum. Otuz bin er yagı gördümise ota saydum. Kırk bin er yagı gördümise kıya bakdum. Elli bin er yagı gördümise el vermedüm. Altmış bin er yagı gördümise aytışmadum. Seksen bin er yagı gördümise seksenmedüm. Toksan bin er yagı gördümise tonanmadum. Yüz bin er yagı gördümise yüz dönmedüm. Yüzi dönmez kılıcum ele aldum, Muhammedün dîni ‘aşkına kılıc urdum, ag meydânda yumrı başı topca kesdüm. Anda dahı erem, yegem, deyü öginmedüm, Öginen erenleri hoş görmedüm (D140b-1/10: Özçelik, 2022ç: 561).	On bin eren gördüğümde oyanadum demedüm Yegirmi bin eren gördüğümde yerinmedüm Otuz bin eren gördüğümde ok atmadum Kırk bin eren gördüğümde kıypınmadum Elli bin eren gördüğümde el vermedüm Altmış bin eren gördüğümde alınayım demedüm Yetmiş bin eren gördüğümde yelinmedüm Seksen bin eren gördüğümde segsenmedüm Toksan bin eren gördüğümde dolanmadum Yüz bin eren gördüğümde ben Kazan yüz döndürmedüm Kazaguç konur atun kolanın katı çekdüm Sagdan girdüm solda çıkdum Soldan girdüm sagda çıkdum Arı dinli adı görkli Muhammedi yad getürdüm Allahun inayetinde Muhammed mucizatında ol yagıyı anda basdum Alpam yegem demedüm Bu dünyede ögünmen Ögünmen a beglerüm ögünürse yer ögünsün (TSO 60/65: Tezcan, 2020: 42).
---	---

Tablo 34

Dresden yazmasından alınan ve yukarıdaki satırlarda geçen olay, *Kazan*’ın ağzından anlatılır. Ancak burada da *Ak Hisar Kalesi*’nin alınması kesitinde olduğu gibi *Kars Kalesi* ile *Aras*’ın alındığından söz edilmez. Metinde *Kazan*’ın, üzerine gelen düşmanın sayısına göre verdiği tepkiler sıralanır ve devamında üç satırlık kısa bir savaş sahnesi tasviri yapılır.

Topkapı Sarayı Oğuznamesi'nde ise bu kesit Dresden'den daha detaylı olarak ele alınır. Düşmanın sayısı ve *Kazan*'ın üzerine gelen düşmanın sayısına göre verdiği tepkiler küçük farklılıklar içermesine rağmen büyük oranda benzerdir. Fakat Topkapı Sarayı Oğuznamesi'nde Dresden yazmasına oranla daha detaylı bir savaş sahnesi tasviri vardır. Topkapı Sarayı Oğuznamesi'nde de bu savaşın sonucunda *Kars Kalesi* ile *Aras*'ın alındığından bahsedilmez.

Dresden yazması ve Topkapı Sarayı Oğuznamesi'nde yer alan bu kesit, Günbed yazmasında müstakıl bir boy olarak *Salur Kazan'ın Aras ile Kars Kalasını Alduğı Boy* adıyla aşağıdaki şekilde geçer:

Kısar Salur eyesi,dumanlı dağ börüsi,
Salur yeğı,Eymür görki,
Zulkadir delüsi,Bayındır Pâdişâh vekili Gazan der:
Ağalarumılan ala karlı göğ sünbüllü dağlara ava gitmişidüm, içirirdüm.
Serhad beglerinden çapar geldi:
“Gazan ne içersen, on min yağı üstüne geldi.”
On min yağı geldüğünü eşidende kol götürüb ak otak içinde oyına girdüm.
İğirmi min yağı geldi deyende yerümnden imrenmedüm.
Otuz min yağı geldi deyende hiçe saydum.
Kırh min yağı geldi deyende kara gözümün ucından kıya bahdum,
kımzanmadum.
Elli min yağı geldi deyende el verüb elleşmedüm, azdur dedüm.
Altmış min yağı geldi deyende Allahı andum, atlanmadum.
Yetmiş min yağı geldi deyende yeltenmedüm.
Seksen min yağı geldi deyende seksenmedüm.
Doksan min yağı geldi deyende arhalukcağıdum donum geydüm.
Yüz min yağı geldi deyende yüz çevürüb kayıtmadum.
Ahar sudan abdest aldum alını mı yere koyub namaz-ı Muhammedi kıldum.
Yaradan bir cebbara bel bağladum, “Ya Muhammed, ya Ali; meded!” dedüm
Öğümde kimleri çarhçı buyurdum:
Ada basa yeriende heybetinden yer omrılan,
Ganimine kıya bahanda yürek yaran,

Ac aslanun bağır öpkesin
Kara sac içinde kavurub yeyen;
Çapa girse çalımlı,
Çal kara kuş erdemli,
Alıcı kuşun yügürügi,
Türkistânun diregi,
Haleb hânı, ig yaylı, hadeng oklı
Kara Göne yavrisı Kara Budağı çargçı etdüm.
Sağdan kimi saldum:
Bayındırdan Bicen Pâdişaha elçi varan,
Varduğında Alay Hânılan Bulay Hânı devire basan,
Kıl Barakun başın kesen,
Kayıdışda Kaplantu gediğinde dayısı Konur Alpun boynın uran,
Al ayğırı Pâdişâh Bayındırdan cüldü kapan
Marekeler çiçeği kurçı başı Hân Afşarı sağdan saldum.
Soldan kimi saldum:
Kızılca Tebrizden tökülüb köçen,
Arasılan Kür Suyını dilüb keçen,
Demür Kapu Derbendi tepüb alan,
Tepdüğinde cidası ucında er böğürden,
Kımukılan Kaytakun ödin yaran,
Şâh Dağı üstinde sayban geren,
Samur Suyı üstinde içki kuran,
Kabaldan kış güninde
El üstinde anuniçün yanıl alma meze gelen,
Panbukçının on dört kendinden harâc alan,
Mın kışlağa talan salan
Tabarsaran Sultânı,
İgirmi dört min igidün ağası
Gıyan oğlu Delü Dundarı soldan saldum.
Gazan der: Özüm tibe durdum.
İç Oğuzun beglerini sağdan saldum.

Dış Oğuzun ağalarını soldan buyurdum,
Alagözün ağzında,
Şarabhâne düzinde
Yüz min kâfire karşı geldüm,
Karma dutdum savaş saldum.
Yeddi gün yeddi gece ol kâfire kılıç çaldum.
Yeddi günden sonra kabağımı kavzadum.
Yeddi kafir kılıcum öginde onba durmışıdı.
Yüz min kâfirün kırılduğunu andan bildüm.
Arasılan Kars Kalasını ol yerişde aldum.
Başı Açıkdan hızan sürdüm.
Ağca Kala Sürmelüde Lele Kılbaşı daruğa tıkdüm.
Beglerilen Surhab Dağına seyre çıkdum.
Damağumun çağ vaktinde
Ol altı beg oğluna alem, tuğ, nakkâra verüb özüm tegi beg kıldum.
Anda “Alpam, erem! deyübeni” -Gazan der- “güvenmedüm”.
(G48-12/G51-14: Özçelik, 2021a: 203-209).

Günbed yazmasından alınan yukarıdaki satırlarda da görüldüğü gibi Dresden yazması ve Topkapı Sarayı Oğuznamesi’nde özeti verilen kesit aslında başlı başına müstakil bir boydur. Boyun başında yer alan *Kazan*’ın üzerine gelen düşman sayısı ve düşman sayısına göre *Kazan*’ın tepkileri üç yazmada da büyük oranda benzerdir. Dresden yazması ve Topkapı Sarayı Oğuznamesi’nde birkaç satır ile ifade edilen savaş sahnesi tasviri burada detaylı olarak verilir. *Kazan*’ın düşmana karşı sağ, sol ve ön birliklerini kimlerden oluşturduğu, savaşın kaç gün sürdüğü vb. konular Günbed yazmasında detaylı olarak verilir. Dresden yazması ve Topkapı Sarayı Oğuznamesi’nden farklı olarak bu savaş sonunda Aras ve Kars Kalesi’nin alındığı da Günbed yazmasında söylenir.

6.1.4. Kazan Bey’in Dağdan Yuvarlanan Kayayı Durdurması

Salur Kazan’ın dağdan yuvarlanan kayayı durdurmasını anlatan kesit, Dresden yazması, Günbed yazması, Topkapı Sarayı Oğuznamesi ve Şecere-yi Terakime’de yer alır. Bu kesit Dresden yazması, Topkapı Sarayı Oğuznamesi ve Şecere-yi Terakime’de

özet şekilde verildiğinden dolayı bu üç yazma kendi içinde karşılaştırılacaktır. Daha sonra ise bu üç kaynak, aynı kesiti daha detaylı anlatıldığı Günbed yazması ile karşılaştırılacaktır. Bu kesit Dresden ve Günbed yazması ile Topkapı Sarayı Oğuznamesi ve Şecere-yi Terakime’de şu sözlerle anlatılır:

Dresden	Yüksek yüksek kara tagdan taş yuvalansa Kaba ökçem, uylugum karşı tutan Kazan eridüm (D140b-12/13: Özçelik, 2022ç: 561).
Topkapı Sarayı Oğuznamesi	Karacugun calban tagından kafir taş uçarsa Kaba uylugin dutan ben Kazanıdum (TSO; 57/58: Tezcan, 2020, 41).
Şecere-i Terakime	Kazgurt tagdın ünür taşını yugarlatdı Salur Kazan utru barıp karbap tutdı İt Beçene körüp anı esi ketti Alplar begler, kören bar mu Kazan kebi? (Ölmez, 2020; 196).
Günbed	Ağalarum götürmişdüm Alaçakun, Çulpa Dağınun dibine getmişdüm, buyurmuşdum: Ala sayban çatılmışdı, La’li çağır süzülmişdi, Körpe kuzı çevrülmişdi. Ağalarumla içiridüm. Kayadan bir kara daş ayrıldı geldi Sağdaki begler sağa kaçdı, Soldaki begler sola kaçdı. Sağ elümden sol elüme Piyaleni tepretmedüm. Karılarumı karşı verüb Kara daşı sahlayan Gazanıdum (G38-8/14: Özçelik, 2021a, 183).

Tablo 35

Bu kesit, *Kazan Bey'in Aras ile Kars Kalesini Alması* ve *Ak Hisar Kalesini* alması başlığında olduğu gibi Dresden yazması ve Topkapı Sarayı Oğuznamesi'nde *Kazan* tarafından kendini övmek amacıyla, *Şecere-i Terakime*'de ise ozan tarafından *Kazan*'ı övmek amacıyla verilmiştir. Dresden yazması ve *Şecere-i Terakime*'de kayanın dağdan yuvarlanması doğal bir süreç olarak işlenirken Topkapı Sarayı Oğuznamesinde kayanın kafir tarafından atıldığı kurgusu mevcuttur.

Yukarıdaki metinde de görüldüğü gibi Günbed yazmasında diğer yazmalardan daha detaylı bir anlatım mevcuttur. Günbed yazmasında detaylı şekilde *Kazan*'ın beyleriyle dağ yamacında oturup eğlendiği -diğer yazmalardan farklı olarak- yer alır. Diğer yazmalarda *Kazan*'ın üzerine yuvarlanan kayayı durdurması esnasında yanında birilerinin olduğundan söz edilmez. Günbed yazmasında ise *Kazan*'ın yanında beyler vardır ve kayanın dağdan kopup üzerlerine doğru yuvarlanması sonucu yanındaki beyler sağ ve sola kaçarken *Kazan* kaçmayıp kayayı durdurur. Ayrıca Dresden ve *Şecere-i Terakime* gibi Günbed yazmasında da kayanın dağdan yuvarlanması doğal bir süreç olarak ele alınmıştır.

6.1.5. *Kazan Bey'in Ejderhayı Öldürmesi*

Kazan'ın ejderhayı öldürmesi Dresden ve Günbed yazması ile *Şecere-i Terakime*'de bulunur. Yukarıda yer alan diğer başlıklarda olduğu gibi bu olay da Dresden yazmasında *Kazan'ın Tutsak Düştüğü Boy*'da, *Kazan* tarafından kendini övmek amacıyla ve *Şecere-i Terakime*'de ise yazar tarafından *Kazan*'ı övmek amacıyla anılır. Dresden yazması ve *Şecere-i Terakime*'de övgü amacıyla anımsatılan bir kesitken, Günbed yazmasında *Kazan*'ın ejderhayı öldürmesi müstakil bir boy olarak karşımıza çıkar. Diğer yazmalarda birkaç satır ile ifade edilen olay Günbed yazmasında bir boy olarak yer aldığı için bu kesitleri Günbed yazması ile kıyaslamak daha doğru olacaktır. *Kazan*'ın ejderhayı öldürmesine dair Dresden ve Günbed yazmalarında aşağıdaki şekilde geçer:

Dresden	Günbed
---------	--------

Yedi başlu ejderhâya yetüp vardum, Heybetinden sol gözüm yaşardı. Hey gözüm, nâ-merd gözüm, muhannas gözüm! Bir yilandan ne var ki korhdun, dedüm. Anda dahı erem, yegem, deyü öginmedüm. (D141a-6/9: Özçelik, 2022ç: 563).	Ejdehânun heybetinden Gazanun bir gözi bulaşdı kana döndi. Gazan öz gözine açıklandı: “Mere, sen menüm nâmerd gözüm! Kara polad sav kılıcun yalmanından korhmazdun. Suhar oklar peykanından üşenmezdün. On altı batman kâfir gürzi tepemden degdi pörtlemedün. Ejdehâ dedükleri bir yilandur, Anda ne var ki bulaşursan, ölezürsen? Senün kimi namer göz menüm kimi merd igidde neyler?” (G56-13/57-4: Özçelik, 2021a, 219-221).
---	--

Tablo 36

Yukarıda da görüldüğü üzere *Kazan*’ın ejderha ile olan mücadelesinin bir kısmı Dresden yazmasında *Kazan* tarafından anlatılır. Dresden yazmasında anlatılan kesit *Kazan*’ın ejderha ile olan mücadelesi esnasında ejderhanın heybeti karşısında gözünün yaşardığı ve bulandığı ifade edilir. İki yazmada da *Kazan*, gözüne sitem eder ve ejderhayı küçümseyerek onun bir yılan olduğunu ve bu nedenle korkmaması gerektiğini söyler. Ayrıca Dresden yazmasında Günbed’de olduğu gibi ejderhanın yedi başlı olduğu detayına yer verilir.

Kazan’ın ejderhayı öldürmesine dair Şecere-i Terakime ve Günbed yazmasında aşağıdaki şekilde anlatılır:

Şecere-i Terakime	Günbed
Kök asmandın inip keldi tinnin yılan Her ademni yutar erdi körge zaman Salur Kazan başın kesti bermey aman Alplar Begler kören bar mu Kazan" kebi?	Sadağını ögine tökdi Seksan okı sadağından tükenince Ejdehâda dahı sömürecek hevri kalmadı Dahı can hevri kaldı Kara polad sav kılıcın eline aldı,

(Ölmez, 2020:196).	Siyire kılıc segirtti ejdehânun üstine. Yeddi başı bir boğundan kılıcladı yere saldı. Ejdehânun ağusı yer yüzine tökülende Ağusından yer yüzine yanar yanar odlar düşdi. Gazan hancerin sancdı, kılıcın sancdı, pıçağın sançdı Ejdehânun üstine bağdaş kurdı. (G57-7/58-2: Özçelik, 2021a, 221-223).
--------------------	---

Tablo 37

Şecere-i Terakime’de geçen yukarıdaki metinde de görüldüğü gibi *Kazan*’ın öldürdüğü varlığın adı yılan olarak belirtilir. *Kazan*’ın bu yılanı öldürdüğü söylenir ancak bunun nasıl bir mücadele ile gerçekleştiğine dair ayrıntıya yer verilmez. Günbed yazmasında ise alıntılanan kısımdan önce de *Kazan* ile ejderha arasında yaşanan mücadeleye dair uzun ve ayrıntılı bir anlatım söz konusudur.

6.2. Kazan Dışındaki Oğuz Beylerine Dair Ortak Kesitler

Bu başlık altında *Kazan* dışındaki Oğuz beylerine dair ortak kesitler ele alınacak ve değerlendirilecektir. Yazmalar ve kaynaklardaki Oğuz beylerine dair ortak kesitler övmelikler şeklinde karşımıza çıkar. Bu övmelikler değerlendirilirken ilk aşama olarak bir Oğuz beyine dair aynı yazmada bulunan övmelikler verilip değerlendirilecek, sonra ise bu övmeliğin Günbed yazması ve Topkapı Sarayı Oğuznamesi’nde bulunan şekilleri verilecektir.

6.2.1. Kara Göne Övmelikleri

Dresden ve Vatikan yazmaları ile Topkapı Sarayı Oğuznamesi’nde yer alan *Salur Kazan’ın Evinin Yağmalandığı Boy* ve *Kazan Bey Oğlu Uruz Bey’in Tutsak olduğu Boy*’da *Kara Göne* hakkındaki övmelikler şu şekildedir:

<i>Salur Kazan'ın Evinin Yağmalandığı</i>	
Dresden	Vatikan
Kara Dere agzında Kadir veren, Kara boga derisinden beşiginün yapuğı olan, Acığı tutanda kara taşı kül eyleyen, Kara bıyığın ensesinde yedi yerde düğen, Erenler evreni, Kazan Begün kartaşı Kara Göne çapar yetdi. “Çal kılıcun, kardaş Kazan, yetdüm!” dedi. (D31b-10/32a-1: Özçelik, 2022ç: 125-127).	Kara Dere agzında Kâdir veren, Kara boga derisinden beşiginün yapuğı olan, Bıyığını ensesinde yedi yerde düğen, Kazan Begün kartaşı Kara [Göne] çapar yetdi. “Çal kılıcun agam Kazan, yetdüm!” dedi. (V90a-2/4: Özçelik, 2023a, 176).
<i>Kazan Bey Oğlu Uruz Bey'in Tutsak Olduğu</i>	
Dresden	Vatikan
Kara Dere agzında Kadir veren, Kara boga derisinden beşiginün yapuğı olan, Acığı tutanda kara taşı kül eyleyen, Kara bıyığın yedi yerde ensesinde düğen Kazan Begün kartaşı Kara Göne çapar yetdi. Çal kılıcun, kardaş Kazan, yetdüm! Dedi. (D76b-12/77a-3: Özçelik, 2022ç: 305-306).	Kara Dere agzında Kâdir veren, Kara boga derisinden beşiginün yapuğı olan Acıg[ı dut]anda kara taşı kül eyleyen, Kara bıyığın yedi yerde ensesinde düğen, Kazan Begün kardaşı Kara Göne çapar yetdi. “Çal kılıcun kardaş Kazan, yetdüm!” dedi. (V98b-7/9: Özçelik, 2023a, 193).
Topkapı Sarayı Oğuznamesi	
Kara taşı karmadukda kül eyleyen Taga daşa buşusından duman çöken Kara Dere agzında Kadir veren Kara yeri kertüb beşik kılan	

Kara bugra derisinden bağirtlak düzen
Altı ay Mencergid hisarında dutsak olan
Kazan Begün kardaşı Kara Göne Beg (TSO34/36: Tezcan, 2020, 39).

Tablo 38

Yukarıda da görüldüğü gibi Dresden ve Vatikan yazmalarındaki iki boyda soylaması verilen *Kara Göne*, yazmalar içerisinde büyük oranda benzer şekilde övülmüş ve benzer nitelikleri ön plana çıkarılmıştır. Övmeliklerin yazmaların farklı yerlerinde benzer şekilde yer almasının yanı sıra Vatikan yazmasında yer alan *Kara Göne* övmelikleri büyük oranda Dresden yazması ile örtüşür. İki yazma arasında bulunan farklılıklar ise birkaç kelime farklılığından ibarettir ve anlama etkisi yoktur.

Topkapı Sarayı Oğuznamesi’nde bulunan *Kara Göne* övmeliğinin Dresden ve Vatikan yazmalarıyla söylem açısından farklılıkları mevcuttur. Dresden ve Vatikan yazmaları ile benzer bir şekilde *Kara Göne*’nin gücü ön plana çıkarılmış ancak bu farklı şekillerde ifade edilmiştir. Topkapı Sarayı Oğuznamesi’nden *Kara Göne* hakkında yeni biyografik bilgiler de bulunur. *Kara Göne*’nin *Mencergid* adında bir hisardaki altı aylık tutsaklığı ilk defa Topkapı Sarayı Oğuznamesi’nde karşımıza çıkar.

6.2.2. Aruz Koca Övmelikleri

Dresden ve Vatikan yazmalarında yer alan *Salur Kazan’ın Evinin Yağmalandığı Boy* ve *Kazan Bey Oğlu Uruz Bey’in Tutsak olduğu Boy*’da ile *Topkapı Sarayı Oğuznamesi*’nde bulunan *Aruz Koca* övmelikleri şu şekildedir:

<i>Salur Kazan’ın Evinin Yağmalandığı</i>	
Dresden	Vatikan
Altmış ögeç derisinden kürk eylese tobuklarını örtmeyen, altı ögeç derisinden külah etse kulaklarını örtmeyen, Kolı budı hızanca, uzun baldırları ince, Kazan Begün tayısı At Agızlu Aruz Koca çapar yetdi.	Altmış ögeç derisinden kürk etseler topuklarını örtmeyen at agızlu Aruz Koca [çapar] yetdi. “Çal kılıcun begüm Kazan, yetdüm!” dedi. (V90b-2/4: Özçelik, 2023a, 177).

‘Çal kılıcun begüm Kazan, yetdüm!’ dedi. (D32b-12/33a-3: Özçelik, 2022ç: 129-131).	
<i>Kazan Bey Oğlu Uruz Bey’in Tutsak Olduğu</i>	
Dresden	Vatikan
Anun ardınca tokuz koca başları Aruz yetdi (D77b-10/11: Özçelik, 2022ç: 309).	Altmış ögec derisinden kürk eylese topukların örtmeyen, Altı ögec derisinden külah eylese kulakların örtmeyen, Kolı budı hezanca, Kazan Begün tayısı Aruz Koca çapar yetdi, “Çal kılıcun Hanum Kazan, yetdüm!” dedi. (V99a-7/10: Özçelik, 2023a, 194).
Topkapı Sarayı Oğuznamesi	
Toksan deriden kürk olsa topugin örtmeyen Tokuz deriden şebkülah olsa tulunun örtmeyen Toksan koyun dovgalık on koyun öyünlük yetmeyen Tokuz yaşar cöngesin silküb atan Kıynagında gökde dutan At başın yalmayub bir gez yudan Afrasiyab oğlu Alp Arız Beg (TSO-36/39: Tecan, 2019, 39).	

Tablo 39

Yukarıda alıntılanan metinlerde de görüldüğü gibi Dresden yazmasında *Aruz Koca*’ya dair övmelikler birbirinden çok farklıdır. *Salur Kazan’ın Evinin Yağmalandığı Boy*’da *Aruz Koca*’nın fiziksel olarak iri ve güçlü oluşu ön plana çıkarılmış ve övülmüştür. *Kazan Bey Oğlu Uruz Bey’in Tutsak Olduğu Boy*’da ise sadece *Aruz Koca*’nın orada olduğu ve yardıma geldiği bilgisi mevcuttur. Vatikan yazmasında da Dresden yazmasındakine benzer bir durum mevcuttur ve *Aruz Koca*’ya

dair övmelikler yazmanın iki boyunda farklı şekillerde geçer. *Salur Kazan'ın Evinin Yağmalandığı Boy*'da Aruz Koca'nın iriliği bir cümle ile övülür ve sonra *At Ağızlı* sözü ile betimlenir. *Kazan Bey Oğlu Uruz Bey'in Tutsak Olduğu Boy*'da ise Aruz Koca'nın iriliği daha detaylı övülmüş, *Kazan*'ın dayısı olduğundan söz edilmiş ve yardıma geldiği söylenmiştir.

Topkapı Sarayı Oğuznamesi'nde de *Aruz Koca* Dresden ve Vatikan yazmasındaki gibi iriliği ve gücü ile övülmüştür. Ancak Topkapı Sarayı Oğuznamesi'nde yer alan ifadeler Dresden ve Vatikan yazmasından oldukça farklıdır ve diğer yazmalarda da övülen niteliklerini farklı ifadelerle övmüştür. Buna ek olarak Topkapı Sarayı Oğuznamesi'nde *Aruz Koca* hakkında yeni biyografik bir bilgi de mevcuttur. *Afrasiyab oğlu Alp Arız Beg* ifadesi sadece Topkapı Sarayı Oğuznamesi'nde geçer ve *Aruz Koca*'nın *Afrasiyab*'ın oğlu olduğu söylenir.

6.2.3. Emen Övmelikleri

Yazmalar ve kaynaklarda geçen *Emen* övmelikleri şu şekildedir:

<i>Salur Kazan'ın Evinin Yağmalandığı</i>	
Dresden	Vatikan
Varuban pegamberün yüzini gören, gelübeni Oguzda sahâbesi olan, acığı tutanda bıyıklarından kan çıkan, bıyığı kanlu Bügdüz Emen çapar yetdi. 'Çal kılıcun agam Kazan, yetdüm!' dedi. (D33a-4/6: Özçelik, 2022ç: 131).	Peygamberün yüzün gören, Oguzda gelüp ashâb olan, Acığı tutanda bıyıklarından kan taman, Bıyığı Kanlu [Bügdüz] Emen çapar [yetdi], "Çal kılıcun Hanum Kazan, yetdüm!" dedi. (V90b-4/6: Özçelik, 2023a, 177).
<i>Kazan Bey Oğlu Uruz Bey'in Tutsak Olduğu</i>	
Dresden	Vatikan
Anun ardınca bin Bügdüz başları Emen yetdi. (D77b-9/10: Özçelik, 2022ç: 309).	Anun ardınca Oguz arkası Emen yetdi. (V99a-11/12: Özçelik, 2023a, 194).

Günbed Yazması	Topkapı Sarayı Oğuznamesi
Andan öte varanda Varubanı Mekke de pegamberün yüzün gören, Hacı olub Mekke kuflına eli keçen, Gelübeni Oğuzun içinde sahabe olan, Bığlarını yeddi yerde çelüb düğen, Kalduğunu tavulğası arasından kayhı sançan, Hayhıranda bığlarınun dibinden buğda denli kan daşlanan; Kara yerün evreni, Kürdistanun böyüğü, Böre Dostun ağası, Ucan Hanun yavrusı Ölümini saymayan Emen kimi kahırlu olsa (G26-2/9: Özçelik, 2021a, 159).	Bıyığını ensesinde üç gez düğen Kahıdukda karımına kan kaşanduran Kara gözi kanın dönen Yer evreni yılan Ademiler evreni Öcen Koca oğlu Emen Beg (TSO-40/41: Tezcan, 2019, 39).

Tablo 40

Bir Oğuz beyi olan Emen, anlatılarda Kazan'ın yardımına koşan, onunla beraber kafirlere karşı mücadele eden beylerden biri olarak yer almıştır. Yukarıdaki alıntılarda da görüldüğü gibi *Emen*, diğer Oğuz beylerinden farklı olarak fiziksel gücünün yanında dini nitelikleri ile de övülmüştür. Dresden yazmasında, *Salur Kazan'ın Evinin Yağmalandığı Boy*'da *Emen*'in dini ve fiziksel nitelikler övülmüştür. Ancak *Kazan Bey Oğlu Uruz Bey'in Tutsak Olduğu Boy*'da sadece yardıma gelen Oğuz beylerinden biri olduğu bilgisi verilir. Vatikan yazmasında da Dresden yazmasında olduğu gibi *Emen* övmeliği *Salur Kazan'ın Evinin Yağmalandığı Boy*'da detaylı bir şekilde verilirken *Kazan Bey Oğlu Uruz Bey'in Tutsak Olduğu Boy*'da kısaca verilmiştir. Vatikan yazmasındaki övmeliğin içeriği Dresden yazması ile örtüşür.

Topkapı Sarayı Oğuznamesi'nde ise *Emen* sadece fiziksel özellikleri ile övülmüştür. Dresden ve Vatikan yazmasında geçen *Emen*'in dini niteliklerine dair ifadeler Topkapı Sarayı Oğuznamesi'nde yer almaz. Bu eksikliğin sebebi olarak akla

Topkapı Sarayı Oğuznamesi'nin hacminin kısıtlı olması ve bu kısıtlılığın da müstensihî tasarrufta bulunmaya yönelttiği gelebilir. Fakat Dresden ve Vatikan yazmasında da *Emen* Topkapı Sarayı Oğuznamesi'nde olduğu gibi beş satırda nitelenmiştir. Buna ek olarak Topkapı Sarayı Oğuznamesi'nde bulunan *Öcen Koca oğlu* ifadesi de diğer yazmalarda bulunmayan yeni bir ifadedir.

Günbed yazmasında yer alan *Emen* övmeliği diğer yazmalardan söylem açısından farklıdır. Övmeliğin içeriği Dresden ve Vatikan yazması ile benzerdir ve Günbed yazmasında da *Emen* dini ve fiziksel özellikleri ile övülür. Fakat *Emen*'in dini ve fiziksel nitelikleri daha detaylı bir şekilde övülmüştür ve diğer yazmalardan farklı ifadelere yer verilmiştir.

6.2.4. Basat Övmeliği

Basat hakkındaki bilgileri Dresden yazmasında yer alan *Basat'ın Tepegöz'ü Öldürdüğü Boy*'dan ediniyoruz. Bu boyda verilen bilgilere göre *Basat*, aslan yatağına düşen, bir aslan tarafından yetiştirilen ve daha sonra Oğuz'a geri dönüp Tepegöz ile mücadelen ederek onu ortadan kaldıran bir Oğuz beyi olarak karşımıza çıkar. *Basat'ın Tepegözü Öldürdüğü Boy* diğer yazmalarda yer almaz. *Basat* hakkında bir övmelik barındıran ve farklı bilgiler sunan kaynak Topkapı Sarayı Oğuznamesi'dir. Bu övmelik şu şekilde verilir:

Yedi yıl Elburza sefer kılan

Kaydup dönen Kıyan Busat kardaş kanın alan

İt Depe gözi öldürüp kalın Oguzda ad koyan Ürölmüş Han

(TSO-43/44: Tezcan, 2019, 39).

Yukarıda alıntılanan *Basat* hakkındaki övmelikte *Basat'ın Tepegözü Öldürdüğü Boy*'daki kurgudan söz edilmiştir. *Basat'ın Tepegözü öldürmesi* ve bu yolla kardeşinin intikamını alması yukarıdaki övmelikte ifade edilmiştir. Ayrıca Topkapı Sarayı Oğuznamesi bizlere *Basat* hakkında yeni iki bilgi verir. İlki *Basat'ın Elbruz* adında bir yere yaptığı yedi yıllık bir seferdir. Dresden yazmasında *Basat'ın* seferinden söz edilir ancak bunun nereye olduğu ve süresinden söz edilmez. Dresden yazmasında *Basat'ın* seferi, *Meger hanum Aruz oğlu Basat gazaya getmiş idi. Ol*

mahalda geldi (D112a-12/13: Özçelik, 2022ç, 447), şeklinde ifade edilir. Semih Tezcan çalışmasının dizininde Elbruz'un İran'da bulunan Elbruz Dağı olduğunu belirtmiştir (Tezcan, 2019, 285). Bu bilgi sayesinde Dresden yazmasında okurun kafasında soru işareti bırakan bir soru da yanıtlanmış olur.

Topkapı Oğuznamesi'nden edindiğimiz ikinci yeni bilgi *Basat*'ın *Ürölmüş Han* şeklinde nitelenmesidir. *Basat*'ı nitelemek veya yüceltmek için bir ön ad olarak kullanılmış olabilecek bu ifade Dresden yazmasında olmayan yeni ve farklı bir ifadedir.

6.2.5. Beyrek Övmelikleri

Beyrek, Dresden ve Vatikan yazmalarında adına müstakil bir boy bulunan, *Kazan*'ın kafirlerle olan mücadelelerinde onun yanında olan ve İç Oğuz ile Dış Oğuz'un mücadelesin anlatıldığı boyda *Aruz* tarafından şehit edilen önemli bir Oğuz beyidir. *Beyrek* hakkında Topkapı Sarayı Oğuznamesi'nde bir övmelik mevcuttur ve şu şekilde geçer:

Ban hisarından barlayup uçan
Altı batman som demüri ayagından kıran
Apıl apıl yöriyende bogalayın
Zıvıl zıvıl zıvlayanda yılanlayın
On altı yıl Bayburt hisarında dutsaklık çeken
Baldırı uzun Baldırşadan hakkın alan
Yüce yerden alçak yere göz gözeden
Bay Böre oğlu Beg Barı yigit (TSO-44/45: Tezcan, 2019, 39-40).

Övmelik *Beyrek*'in gücünü öven ifadeler ile başlamış ve daha sonra Dresden yazmasında yer alan boydaki tutsaklık anılmıştır. Burada karşımıza çıkan *Baldırşa* ismi Dede Korkut anlatılarında daha önce karşılaşmadığımız bir kişiyi işaret eder. Dede Korkut'ta yer alan kahraman övmeliklerde baldırı uzun ifadesi ile *Aruz* övölmüştür. Topkapı Sarayı Oğuznamesi'nde yer alan *Baldırşa* adı ile kastedilen *Aruz* ise *Beyrek*'in *Aruz*'dan hakkını aldığı ifadesi yeni bir bilgi olarak karşımıza çıkar.

Değerlendirme

Oğuz beylerine dair betimlemeler ve biyografik bilgiler yazmalar arasında farklılıklar göstermektedir. Yazmalar arasında farklılıklar olduğu gibi yazmalarda yer alan farklı boylarda da aynı Oğuz beyine dair farklı övmelikler mevcuttur.

Yazmalarda yer alan Oğuz beylerine dair övmelikler, tezde başvurulmuş yardımcı kaynaklardan Topkapı Sarayı Oğuznamesi'nde de anılmaktadır. Topkapı Sarayı Oğuznamesi'nin kısıtlı hacmine rağmen birçok Oğuz beyine dair övmelik barındırması dikkat çekicidir. Ayrıca Topkapı Sarayı Oğuznamesi'nde yer alan övmeliklerde kimi Oğuz beylerine dair yeni biyografik bilgiler de mevcuttur.

Dede Korkut anlatı geleneğinin ürünü olan yazma ve kaynakların övmelikler konusunda farklı ifade ve bilgiler de barındırıyor olması müstensihlin metin üzerindeki etkisini gösterir. Bu da müstensihlerin anlatıları moda mod istinsah eden basit bir yazıcı değil de anlatılar üzerinde tasarrufta bulunabilecek oranda Dede Korkut anlatı geleneğine hâkim bir kişi olabileceği yorumuna imkân verir.

7. Dede Korkut Yazmalarında Yer Adları

Türk toplulukları tarih boyunca doğudan batıya doğru göç etmiş ve yeni coğrafyalarla tanışmıştır. Göçler sonucunda tanıştıkları yeni coğrafyaların etkisi halk anlatılarına da yansımıştır. Türk anlatı geleneğinin ürünü olan Dede Korkut anlatılarına dair içerik, söylem ve kurgu bakımından farklılıklar içerir.

Bu başlık altında anlatılarda bulunan yer adlarına ve farklılıklarına değinilecektir. Bu farklılıklardan hareketle Dede Korkut anlatılarının tarihsel süreç içerisindeki coğrafyası saptanmaya çalışılacak. Anlatılardan geçen yer adlarından hareketle Dede Korkut yazmaların coğrafyası ve tarihi serüveni hakkında yorum yapılabilir. Bu düşüncelerden hareketle aşağıda Dresden², Vatikan³, Ankara⁴ ve Günbed⁵ yazmalarında da geçen yer adları incelenecektir.

Yazmalarda adı geçen yer adlarının tespiti için M. Fahrettin Kırzioğlu'nun eserinden faydalanılmıştır (Kırzioğlu, 2000: 58-120).

7.1. Dresden ve Vatikan Yazmalarında Yer Adları⁶

Yer Adı	Dresden-Vatikan	Yer Adı	Dresden	Vatikan
Agca Kala Sürmelü	D78b.8- V99b.9	Aglagan	D65a.6	
Ahsaka	D78.5- V93a.3	Ak Kaya	D142a.8	
Amıt Suyı	D19b.12- V79b.10	Arhu Bel-Arku Bel	D95a.7	
Bambam Depe	D59b.8- V81b.8	Arkıç Kır	D141a.13	
Demür Kapu Dervendi	D32a.1- V98b.9	Aygır Gözler Suyı	D33a.8	
Gökçe Tag	D65a.6- V92b.13	Başı Acuk Tatyan		V93a.3
Gürcistan	D20b.4- V69b.13	Berde	D120a.10	
Hemid-Hamid	D32a.5- V90a.7	Cızıglar	D65a.6	

² Dresden yazmasındaki özel adlar konusunda kaynak olarak Özçelik 2022ç:'den yararlanıldı.

³ Vatikan yazmasındaki özel adlar konusunda kaynak olarak Özçelik 2023a:'den yararlanıldı.

⁴ Ankara yazmasındaki özel adlar konusunda Kaçalin 2017:'den yararlanıldı.

⁵ Günbed yazmasındaki özel adlar konusunda Özçelik 2021:'den yararlanıldı.

⁶ Bursa yazması içerik bakımından Dresden yazması ile büyük oranda örtüşmektedir. Farklı bir veri elde edilemediğinden Bursa yazması incelemeye dahil edilmemiştir. Ankara yazması ise incelemeye dahil olacak yeterli veri barındırmadığından başlık altında ele alınmamıştır.

İstanbul (İstambul)	D36b.12- V68b.4	Dereşam	D133b.4	
Kapulu Kara Dervend	D21b.6- V85a.2	Dereşam Suyı	D137a.9	
Karacuk (Karacug)	D19b.13- V79b.11	Erdebil	D112b.5	
Kara Derbend	D37a.11- V69a.4	Gence	D120a.10	
Kara Dere	D76b.12- V90a.2	Gökçe Deniz	D129b.2	
Kazılık Tagı	D15a.5- V65a.8	Kan Akbaza	D64a.6	
Pasın	D37b.8- V68b.10	Kara Deniz	D103a.11	
Rûm Eli (Rumeli)	D36b.10- V68b.2	Karun Eli	D142a.1	
Tana Sazı	D61b.7- V83a.4	Mardin		V90a.7
Türkistan	D57a.4- V79b.10	Mekke		V89a.7
Yeni Bayır	D105b.10- V102a.1	Medine		V89a.7
		Salahana	D114b.8	
		Şam	D79b.7	
		Şeregüz	D129b.1	
		Talı Sazı	D70a-9	
		Tırabuzan	D88a.10	
		Tokuz Tümen Gürcistan	D119b.9	
		‘Ummân Denizi	D141b.1	

Tablo 41

Yukarıdaki tablodan hareketle Dresden yazmasının geniş bir coğrafyaya sahip olduğu söylenebilir. Dresden yazmasının coğrafyası Türkiye’nin Doğu, Güneydoğu Anadolu ve Doğu Karadeniz bölgesi, Gürcistan, İran ve Azerbaycan’ı kapsar. Oğuz kahramanları bu coğrafyaya sefere çıkar, mücadele ederler. Vatikan yazması yalnızca altı anlatı içerdiğinden Dresden yazmasına göre yer adlarına dair daha kısıtlı veri sunar. Elde edilen verilerden hareketle Vatikan yazmasının ve Dresden yazmasının benzer bir coğrafyanın ürünü olduğu söylenebilir.

Dresden ve Vatikan yazmalarında sunulan yer adlarına ek olarak Rumeli, İstanbul, Şam, Umman Denizi vb. anlatılarda sözü edilen bölgelerdendir. Bu yerler daha çok anlatılara bir zenginlik katmak amacı ile anılan yerler olup hikayeler burada yaşanmaz.

Yer adları bakımından benzerliklerinden hareketle Dresden ve Vatikan yazmalarının, Asya'dan Anadolu'ya geçiş döneminin eseri olduğu yorumu yapılabilir. Dresden ve Vatikan yazmalarının Türklerin Anadolu'ya olan göçlerinin devam ettiği bir yüzyılın icrasına dayalı bir yazma olduğu da söylenebilir. Çünkü bu yazmalar iki coğrafyaya ait yer adlarını da barındırır. Ancak yazmalarda anılan yer adları Anadolu'ya komşu olan Ermenistan, Gürcistan, İran, Azerbaycan coğrafyalardır.

Aşağıda Topkapı Sarayı Oğuznamesinde yer alan yer adları verilmiştir:

Akça Hisar (32)	Bayburt (45)	Demür Kapu Derbendi (41)	Elburz (43)
Horâsân (32)	Kara Tag (9)	Kara Dere (35)	Karacuk (57)
Mencergîd (36)	Türkistân (11)		

Tablo 42

Topkapı Sarayı Oğuznamesi, tam bir karşılaştırma için yeterli veri barındırmaz. Yazmada yer alan coğrafi yer adlarının ikisi dışındaki (Elburz, Mencergîd) adların hepsi Dresden ve Vatikan yazmalarında geçer. Bu bilgiden yola çıkarak coğrafyasını net olarak tespit etmek için yeterli veriye sahip olmadığımız Topkapı Sarayı Oğuznamesi'nin eldeki veriler doğrultusunda Dresden ve Vatikan yazması ile benzer bir coğrafyaya sahip olduğu yorumu yapılabilir.

7.1.1. Dresden ve Vatikan Yazmalarında Kale Adları

Yazmalarda yer alan kale adları ayrı bir tabloda ele alınıp ayrıca incelenecektir. Bunun sebebi kale adlarından diğ er yer adlarından farklı olarak Oğuzların komşu olduğu coğrafyaya dair fikir vermesidir. Göçebe olarak yaşayan Oğuzlar herhangi bir kale sahibi değildir ve anlatılarda adı geçen bütün kale adları komşu oldukları gayrimüslimlere aittir.

Topkapı Sarayı Oğuznamesi Dresden ve Vatikan yazması için yapılan yorumları destekleyen veriler içerdiği için tabloya dahil edilmiştir.

Kale Adı	Dresden	Vatikan	TSO
Bayburd Hisârı	D20b-10	V74a-2	

Düzmürd Kal'ası	D103b-10	V100a.13	
Evnük Kal'ası	D37b-9	V68b.10	
Ak Hisar Kal'ası	D142a-1		
Ak Saka Kal'ası	D65b-1		
Alınca Kal'ası	D129b-3		
Merdin Kal'ası	D32a-6		
Tomanın Kal'ası	D138a-6		
Ban			TSO44
Kapılunun Kara Derbend			TSO58
Mencergîd			TSO36

Tablo 43

Yukarıda yer alan tablodan hareketle Dresden yazmasında yer alan kalelerin Doğu ve Güneydoğu Anadolu ile Karadeniz kıyılarında olduğu söylenebilir. Bu bilgi anlatılarda kahramanların ağzından söylenen ifadeler ile de desteklenebilir. Salur Kazan'ın Evinin Yağmalandığı boyda Aruz tarafından söylenen *Ağam Kazan, sası dinlü Gürcistan agzında oturursın. Ordun üstine kimi korsın?* (Özçelik, 2022ç: 81) gibi ifadeler tahminimizi güçlendirir.

Vatikan yazmasının hacim olarak Dresden yazmasından daha sınırlı olmasından kaynaklı olarak yazmada sadece üç kalenin adından söz edilir. Bu kalelerden Bayburt ile Düzmürd kalesinin Karadeniz kıyılarında, Evnük Kalesi ise Erzurum'da yer almaktadır. Bu bilgilerden hareketle Vatikan yazmasında adı geçen üç kalenin coğrafi konumu Dresden yazmasında verilen kaleler ile örtüşür. Vatikan yazmasında yer alan kale adları, Dresden yazmasındaki kale adları için yapılan Oğuzların Doğu Anadolu ile Karadeniz kıyılarına komşu bölgelerde yaşadıkları yorumu destekler. Vatikan yazması, Dresden yazmasından farklı bilgiler barındırmasa da yapılan yorumları destekleyecek veriler barındırır.

Topkapı Sarayı Oğuznamesi'nde yer alan kaleler hakkında Semih Tezcan, Ban'ın Doğu Anadolu'da bir kale olduğu, Kapılunun Kara Derbend'in Hazar Denizi'nin batı kıyısındaki Derbend kalesi olduğu ve Mecergîd'in ise Kars ili, Sarıkamış ilçesi, İnkaya köyü yanında bulunan bir kale olduğunu ifade eder. (Tezcan,

2020: 295). Adı geçen üç kale, daha önceki kaynaklarda adı geçen kale adlarından elde edilen verilerle Oğuzların yaşadığı coğrafyaya dair yapılan yorumu destekler. Bu yönüyle de yukarıda yapılan yorumu destekler.

Dresden ve Vatikan yazmaları ile Topkapı Sarayı Oğuznamesi'nde yer alan kale adlarından hareketle Oğuzların, Doğu ve Güneydoğu ile Karadeniz kıyılarına komşu bir coğrafyada bulundukları söylenebilir. Bu tespit, yukarıda ifade edilen Dresden ve Vatikan yazmalarının Asya'dan Anadolu'ya geçiş döneminin ürünleri olduğu savını destekler.

7.2. Günbed Yazmasında Yer Adları

Günbed yazmasında geçen yer adları aşağıdadır:

Aderbaycan	Ağca Kala	Ak Mankan	Alaçak
Alagöz	Aras	Bagdâd	Başı Açık
Bayburd	Belh	Buhara	Çulpa Dağı
Dağıstan	Demürkapu Derbendi	Dergezin	Dokuz Tümen Gürcistân
Ebrül	Erdebil	Erevân	Germil
Gilan	Haleb	Halhâl	Hemedân
Hınalı	Hıtâ	İcan	İsfahân
İstanbul	Kabal	Kaplantu	Karasu
Karhun	Kâşân	Kayan	Kaytak
Kazvin Kımuk	Kısar	Kuba	Kum
Kürdistân	Kür Suyı	Lezgi	Min Kışlak
Mısır	Musul	Müskir	Nahçıvan
Panbukçı	Pilavina	Rûm Eli	Samur Çayı
Samur Suyı	Sarıkamış	Savalan Dağı	Surhab Dağı
Sürmelü	Şâh Dağı	Şâm	Şamahı
Şarabhâne	Şerül	Şîrâz	Şîrvân
Tabarsaran	Taliş	Tarum	Tebrîz
Türkistân	Ucân	Urumlu	Uşni

Tablo 44

Dresden ve Vatikan yazmalarından daha küçük bir metin olan Günbed yazmasının yer adları konusunda daha zengin olması dikkat çekicidir. Yazma diğer kaynaklara oranla daha çok yer adı içerir. Günbed yazmasının Asya kökenli bir yazma olduğu söylenebilir. Çünkü sözü edilen yer adlarının büyük bir çoğunluğu Azerbaycan, İran, Irak ve Hazar Denizi bölgesinde yer alır. Bu yönüyle Günbed yazmasının Dresden ve Vatikan yazmasına göre daha doğuda olan bir coğrafyanın ürünü olduğunu söylemek mümkündür. Dresden ve Vatikan yazması Asya ve Anadolu coğrafyasının ortak eseri sayılabilirken Günbed yazması Asya coğrafyası yazmasıdır denilebilir.

Şecere-yi Terakime’de anılan yer adları aşağıdaki gibidir:

Ala Kenk	Altaca	Amu	Atıl	Durun	Ebu’l-hân Tagı
‘Irak	Kabaklı	Kara Hân	Kara Kaş	Kara Kul	Kazgurt
Mankışlak	Şamahı	Yayık			

Tablo 45

Şecere-yi Terakime yer adları bakımından karşılaştırma için yeterli veri içermez. Ancak Günbed yazmasına yakın bir coğrafyanın ürünü olduğu söylenebilir. Çünkü Şecere-yi Terakime’de anılan bölge adlarının birçoğu Hazar Denizi kıyıları ile Asya’yı işaret eder. Hazar Denizi kıyısında yer alan Balhan Dağları, Orta Rusya’dan doğup Hazar Denizi’ne dökülen Atıl (Volga) Nehri, Rusya’dan doğup Kazakistan’dan geçerek Hazar Denizi’ne dökülen Yayık (Ural) Nehri, Amu Derya olarak adlandırılan Ceyhun Nehri buna örnektir.

Değerlendirme

Yazmalar ve kaynaklarda anılan yer adlarından elde edilen verilerden hareketle Dresden, Bursa ve Vatikan yazmaları ile Topkapı Sarayı Oğuznamesinin yakın coğrafyaların eserleri olduğu söylenebilir. Bu coğrafya Asya ile Anadolu arasındadır.

Buna karşı Günbed yazması ve Şecere-yi Terakime ise daha çok Asya kökenli bir yazma özelliği gösterirler. Bu kaynaklarda anılan coğrafya bugün İran, Irak,

Azerbaycan, Kazakistan, Dağıstan ve Hazar Denizi kıyıları gibi Asya’da bulunan coğrafi bölgelerdir.

Dede Korkut anlatılarının, Türkiye sınırlarından İran, Irak, Azerbaycan, Dağıstan, Kazakistan, Özbekistan ile Rusya’nın güney sınırları ve Çin sınırına kadar uzanan bir etki alanı olduğu söylenebilir. Birbirinden bu kadar uzak ve farklı coğrafyalarda ve farklı kültürel ortamlarda anlatılan, sözlü geleneğe dayalı Dede Korkut anlatılarının her yerde aynı içerik ve şekil ile sürdürülmesi olanaksızdır. Nitekim elimizdeki kaynaklarda yapı, içerik ve şekil farklılıkları görülmektedir.

Yazmalarda anılan yer adları vb. farklılığa sebep olabilecek birçok etken sayılabilir. Dede Korkut anlatılarının farklı coğrafya ve kültürlerde müstensih tarafından yeniden yaratımı bu etkenlerin biri olarak ele alınabilir. Müstensih, içerisinde bulunduğu topluluğun kültürel unsurları ile anlatıları yeniden yaratarak metin üzerinde tasarrufta bulunmuştur.

Sonuç

Dede Korkut anlatılarını ihtiva eden yazmaların mukaddimeleri özel adlar ve soylamalar bakımından birbirinden ayrışmaktadır. Ankara yazması hem kadın adları hem de soylamalar açısından diğer yazmalardan farklıdır ve daha fazla kadın adı ile soylama içerir. Bu durum müstensihlerin metin üzerindeki tasarruf eğiliminden kaynaklanır.

Yazmalardaki farklılıklar okuyucu tarafından farklı anlamalara sebep olmaktadır. Ankara yazmasının içerdiği tek boyda dahi diğer yazmalardan farklı kurgulara yer verilmiştir. Bu durum da Ankara yazması müstensihinin istinsah esnasında daha serbest davrandığını gösterir.

Yazmalar kişi adları konusunda mukaddimede olduğu kadar ayrışmaz. Ancak bazen bir yazmada anılan kişilerin diğer yazmada adı geçmez.

Dede Korkut yazmalarında Oğuz beylerinin övmelikleri biyografik bilgiler içerir. Yazmalar kahramanlar hakkındaki aynı biyografik bilgiyi, olayı vb. farklı kurgu ve içerikte yansıtmıştır.

Dede Korkut yazmaları yer adları bakımında da ayrışır. Dresden, Bursa ve Vatikan yazmaları ile TSO bir grup olarak ele alınabilir. Bu gruptaki yazmalar Anadolu ile Asya coğrafyasının ürünü olup Asya'dan Anadolu'ya geçişi yansıtan yazmalar olarak görülebilir. Günbed yazması ve ŞT ise Asya kökenli yazmalardır.

Dede Korkut'un Bursa, Dresden ve Vatikan yazmalarında mukaddime, boyların kurgusu, kişi ve yer adları ile kahramanlar hakkındaki bilgiler kısmen birbirinden ayrışsa da büyük ölçüde ortaklaşma söz konusudur. Yazmalar içerisinde ikinci grup olarak yalnızca Günbed kalmaktadır.

Dede Korkut yazmalarının müstensihleri yalnızca birer aktarıcı değildir. Çünkü bu müstensihler metne müdahil olarak metni yeniden kurma tutumunu benimsemiştir, denilebilir. Bu da istinsah edilen yazmaların bir nüsha değil ortak metne ait yazma olması sonucunu doğurmuştur. Yani birbirinin tıpatıp aynısı olmayan ve içerik, söylem vb. açılardan değişen yazmalar ile karşı karşıyayız.

Dede Korkut müstensihlerinin söz konusu tutumu nedeniyle metinlerde değişiklikler ortaya çıkmıştır. Bu nedenle metinler üzerinde yapılacak incelemelerde müstensih önemli bir etken olarak değerlendirilmelidir.

Kaynakça

Aksoy Sheridan, R. A. (2008). Sözlü Formül Kuramı Işığında Dede Korkut Kitabı'na Bakış. *Milli Folklor Dergisi*. 79, 21-32.

Alyılmaz, C. ve Alyılmaz S. (2022). İbrahim Koca ve Dede Korkut Oğuznameleri'nin Bursa Nüshası Üzerine. *Bugu Dil ve Eğitim Dergisi*. 3(4), 275-324.

Asker, R. (2019). Kitab-i Dede Qorqud'un Üçüncü Elyazması. TÜRKSOY kitabxanası seriyası, Elm ve Tahsil, s.154, Bakı 2019.

Azmun, Y. (2019). *Dede Korkut'un Üçüncü Elyazması Soylamalar ve İki Yeni Boy ile Türkmen Sahra Nüshası Metin-Çeviri-Sözlük-Tıpkıbasım*. İstanbul: Kutlu Yayınevi.

Başgöz, İ. (1998). Dede Korkut Destanında Epitetler (çev; Nebi Özdemir). *Milli Folklor*. 37, 23-35.

Bekki, S. (2015). *Dedem Korkut Kitabı Bibliyografyası Üzerine Bir Deneme (Türkiye'deki Yayınlar 1916-2013)*. Ankara: Berikan Yayınevi.

Bursa Büyükşehir Belediyesi (2022). *Dede Korkut Kitabı Bursa Yazması Tıpkıbasım*. Bursa.

Ekici, M. (2019). *Dede Korkut Kitabı Türkistan/Türkmen Sahra Nüshası Soylamalar ve 13. Boy -Salur Kazan'ın Yedi Başlı Ejderhayı Öldürmesi-*. İstanbul: Ötüken Yayınları.

Ergin, M. (1958). *Dede Korkut Kitabı I (Giriş-Metin-Faksimile)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Ergin, M. (1963). *Dede Korkut Kitabı II (İndeks-Gramner)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Gökyay, O. Ş. (1973). *Dedem Korkudun Kitabı*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.

Guliyev, N. B. (2020). *Kitabi Dedem Gorgud ve Onun Türkmen Sehra Nüşesi*. Ankara: Turkkitab.AZ.

Hacıyev, A. (2019). Türkmen Kitabı: Okunuş ve Şerhler. *Azerbaycan Milli Elmler Akademiyası Folklor İnstitutu*. 4, 3-60.

Kaçalin, M. S. (2006). *Dedem Korkudun Kazan Bey Oğuz-nâmesi*. İstanbul: Kitabevi.

Kaçalin, M. S. (2017). *Oğuzların Diliyle Dedem Korkudun Kitabı*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Kefeli, E. (2006). Karşılaştırmalı Edebiyat: Tanım, Yöntem ve İncelemeler. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*. 8, 331-350.

Kırzioğlu, M. F. (2000). *Dede - Korkut Oğuznâmeleri*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.

Ölmez, Z. (2020). *Ebulgazi Bahadır Han Şecere-yi Terakime*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Özçelik, S. (2005). *Dede Korkut Araştırmaları; Notlar/Dizin/Metin*. Ankara: Gazi Kitabevi.

Özçelik, S. (2006). *Dede Korkut Üzerine Yeni Notlar*. Ankara: Gazi Kitabevi.

Özçelik, S. (2021a). *Dede Korkut -Günbed Yazması- Kazan Bey Oğuznamesi*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Özçelik, S. (2021b). Kıskançlık Oklarının Hedefindeki Kazan'ı Basat'ın Gölgesinden Çıkararak Metin: -Dede Korkut'un Günbed Yazması-. *Türk Dili*. 840, 31-42.

Özçelik, S. (2022a). Dede Korkut'un Günbed Yazması ve Metin Neşirlerinin Adlandırılması Üzerine. *Türk Dili*. 841, 26-34.

Özçelik, S. (2022b). 2022 Yılıının Bahar Müjdesi: Dede Korkut'un Bursa Yazması. *Türk Dili*. 844, 16-29.

Özçelik, S. (2022c). *Dede Korkut -Dresden Nüshası- Giriş, Notlar (I)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Özçelik, S. (2022ç). *Dede Korkut -Dresden Yazması- Metin, Dizin (II)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Özçelik, S. (2023a). *Dede Korkut -Vatikan Yazması- Giriş, Notlar, Metin, Dizin*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Özçelik, S. (2023b). "Dede Korkut Kitabı Bursa Yazması Tıpkıbasımı" Üzerine. *Türk Dili*. 862, 422-427.

Pehlivan, G. (2014). Müstensih'in Edebi Eserin Yaratımındaki Rolü -Dede Korkut Kitabı Örneğinde-. *Milli Folklor*. 101, 101-112.

Pehlivan, G. (2015a). *Dede Korkut Kitabı'nda Yapı İdeoloji ve Yaratım -Dresden ve Vatikan Nüshalarının Mukayeseli Bir İncelemesi-*. İstanbul: Ötüken Yayınları.

Pehlivan, G. (2015b). Dede Korkut Kitabı'nın Dresden ve Vatikan Nüshalarının Müstensihlerinin Karşılaştırılması. *Türk Dünyası*. 40, 147-171.

Pehlivan, G. (2021). Dede Korkut Destanlarının Türkistan Yazmasındaki Kahramanlarla İlgili Epiyetler- Mukayeseli Bir İnceleme-. *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü- Journal of Turkish Researches Institute*. 71, 351-374.

Rafraf, İ. (2020). Yağsa Yağmur Daşsa Çaylar (Dədə Qorqud Ədəbiyyat Araşdırmaları) Türkmən Səhra Kitabı, Təhran.

Sertkaya, O. F. ve Uzuntaş, H. (2023). Dede Korkut Kitabı'nın Bursa Yazmasında Bazı Hareke ve İmlâ Düzeltmeleri. *Kardeş Kalemler*. 203, 80-82.

Serrafi, A. vd., Dedem Gorgudun Türkmen Sehra Kitabı (Latin Grafikasında Ohunuş), Ozan Sosyo-kültürel aylık dergi, C.1, S. 3-5 (Kasım 2019, Aralık 2019 ve Ocak 2020), s. 1-334, Tahran 2019-2020.

Shangoli, N. K. vd. (2019). Dede Korkut Kitabı'nın Günbed Yazması: İnceleme, Metin, Dizin ve Tıpkıbasım. *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*. 2, 147-379.

Tezcan, S. ve Boeschoten, H. (2001). *Dede Korkut Oğuznameleri*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Tezcan, S. (2001). *Dede Korkut Oğuznameleri Üzerine Notlar*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Tezcan, S. (2020). *Topkapı Sarayı Oğuznamesi*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Yıldırım, D. (2002). Kitâb-ı Dedem Qorqud Metinleri Hangi Yaratıcılık Ortamından Geliyor?. *Türkbilig*. 2002/3, 130-171.

Zahidoğlu, V. (1999). Kitabı Dede Korkut'un Vatikan Nüshası Çok Kötü Bir Nüshadır mı?. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*. 13, 153-168.